

LIBERALE PARTIJ EN V.B.

1. EERSTE DEEL: 1830-1914. Daar noch het liberalisme, noch de V.B. tot nu toe onderwerp waren van een gedetailleerde studie op het punt van hun partijpolitieke aspecten, kon uit de bestaande literatuur slechts een oppervlakkige en gebrekkige synthese gedistilleerd worden van de rol die de liberale partij in de Beweging heeft gespeeld. Met dit artikel hopen we echter wel te kunnen aantonen dat het onderdeel uitermate interessante stof bevat en ten volle waard is om verder te worden onderzocht.

a) *Vlaamse Beweging en partijpolitiek.* Het verdient ontegenzegglijk aanbeveling om een onderzoek naar de relatie tussen de V.B. en één bepaalde partij vooraf in te schakelen in een ruimere context en de vraag te stellen hoe de verhouding tussen de Beweging en het Belgische partijstelsel er in het algemeen uitzag en hoe ze evolueerde.

In die evolutiecurve kan men een duidelijke lijn ontdekken. De eerste periode, die de jaren dertig en veertig van de negentiende eeuw beslaat, werd gekenmerkt door een bijna apathische houding van de Vlaamsgezinden ten opzichte van de bestaande politieke bewegingen van klerikalen en antiklerikalen. De Beweging bezat een zuivere taal- en letterkundige inslag, negeerde de politieke organisaties, onderkende niet de mogelijkheden ervan en was zelf nog weinig aangetast door de tegenstelling katholiek-liberaal. In één woord: de Vlaamse strijd werd a-politiek beleefd. In het midden van de jaren veertig kwam hier langzamerhand verandering in. De Beweging ontdekte als het ware het partijstelsel. Ze kwam tot het inzicht dat er aan de taalrevindicaties een politiek aspect zat, dat er via parlementaire actie iets kon worden bereikt, maar dat ze zich daartoe moest kunnen ontplooiën tot een politieke macht en dat dit slechts mogelijk was via politieke organisatie, met andere woorden via het partijstelsel. Het beproeven van deze tweede en nieuwe weg ging gepaard met heel wat geëxperimenteer. Het werd een periode van zoeken, een zoeken naar de meest efficiënte vorm. Zo werden er pogingen ondernomen om tot een derde partij te komen, een zelfstandige organisatie, los van de twee bestaande partijapparaten, en ook werd er geprobeerd onpartijdige drukgroepen op te richten die hun invloed trachtten te verkopen aan de meest biedende van de twee partijen. Pogingen die over het algemeen weinig succes hadden, temeer daar de spanningen tussen klerikale en antiklerikale Vlaamsgezinden steeds duidelijker aan de oppervlakte kwamen en de verbroedering langzaam uiteenviel. Weliswaar gebeurde dit niet overal even snel, noch was de verwijdering in deze periode overal steeds even definitief, maar toch dook na verloop van tijd overal hetzelfde patroon op, en in de jaren zestig scheen de Beweging dan ook haar uiteindelijke houding te hebben bepaald. Een keus die overigens gedicteerd werd door de omstandigheden. Dat de Beweging bij het cijnskiesstelsel, waarin de Franstaligen de overgrote meerderheid uitmaakten, geen schijn van kans had als zelfstandige partij, hadden de flaminganten ondertussen al kunnen constateren. De nodige aanhang ontbrak hun immers. Bovendien was de polarisatie rondom de tegenstelling klerikaal-antiklerikaal ondertussen zo ver doorgedreven, dat ook de V.B. zich er niet langer aan kon onttrekken. Haar ideo-

logie – voor zover we van ideologie kunnen spreken – was onvoldoende sterk om de bestaande anti- these te kunnen overbruggen en te verdringen. Bleek een gezamenlijke actie dus onuitvoerbaar, een afzonderlijke actie binnen elke partij daarentegen opende wel enige perspectieven. In de tweede helft van de negentiende eeuw was de strijd tussen katholieken en liberalen immers op zijn hoogtepunt, elke stem telde, dus ook de Vlaamse partijstem; bovendien bestond er een tweepartijstelsel en konden de Vlaamse taaleisen als oppositiewapen gehanteerd worden. Kortom, een tactiek waarmee eventueel concessies konden worden afgedwongen en die dus te beproeven viel. Dit werd voortaan dan ook de politiek van de flaminganten, die zowel door de katholieken als door de liberalen met evenveel ijver beoefend werd.

b) Liberale partij en Vlaamse Beweging. Een gemakkelijke taak hadden de Vlaamsgezinde liberalen op die manier niet op zich genomen. Ze kregen immers af te rekenen met een partij die volledig, maar dan ook volledig, gedomineerd werd door Franstaligen. Het kiezerskorps van de liberalen bevond zich toen in hoofdzaak in het economisch sterkere Wallonië, terwijl de verfranste burgerij van enkele Vlaamse steden voor de overige zetels zorgde. Wat echter de opvatting van beide groepen ten opzichte van het Vlaams probleem betrof, waren er vrijwel geen wanklanken te horen. Ze waren het erover eens, dat het Vlaams slechts de status van dialect kon bezitten, als zodanig mocht het gebruikt worden, maar het opdringen als taal van het onderwijs en van de cultuur was in hun ogen eenvoudig absurd. Het Frans daarentegen was de taal van de beschaving en van het liberalisme. Vlaanderen verfransen betekende dus tegelijkertijd Vlaanderen toegankelijk maken voor de liberale ideeën. Dat ze er bovendien op uit waren om via het verfransingsproces van Vlaanderen hun eigen machtsposities te stabiliseren en uit te breiden, was zonder meer duidelijk. Want machtsposities waren er door de liberale Franstaligen in het negentiende-eeuwse België inderdaad te verdedigen. Niet alleen bevonden Brussel en de meeste grote steden van Wallonië zich in liberale handen, maar ook in Vlaanderen telde de verfranste liberale bourgeoisie verscheidene stedelijke bastions. In het parlement was de toestand eveneens overduidelijk. Het is bekend dat de antiklerikalen er van 1847 tot '84 verscheidene malen de meerderheid bezeten hebben. Tegen het eind van de eeuw ging het bergafwaarts met hen, doordat ze de slag die het algemeen meervoudig stemrecht hun in 1894 toebracht, nooit meer helemaal te boven gekomen zijn. Maar zoals gezegd, dit gebeurde pas zeer laat en het deed dus weinig afbreuk aan de bewering dat de Waalse en verfranste liberale burgerij tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw de macht vast in handen had. Het aandeel van de Franssprekende Vlamingen in deze machtspositie was overigens uitermate gering. Waalse mandatarissen maakten de overgrote meerderheid uit. Het meerderheidskiesstelsel was in Vlaanderen nadelig voor de liberalen. In de periode 1871-'78 hadden slechts twee liberalen uit Vlaanderen zitting en na de verkiezingen van 1886 telde de kamer er geen enkele meer.

Gegeven deze situatie is het nauwelijks verbazingwekkend dat de liberale partij van de negentiende

eeuw een anti-Vlaams stempel droeg. De leiders waren Walen, de partij als machtssysteem was Waals. Vertoonde haar houding tegenover de Vlaamse eisen verscheidene variaties, éézelfde anti-flamingantisme lag er echter aan ten grondslag. Onverschilligheid, stelselmatige moedwil, sarrènd en tergend optreden, electorale schijnmanoeuvres, een tot niets verplichtende tegemoetkomende houding, het waren stuk voor stuk varianten op éézelfde Vlaams-vijandig thema. Kortom, een milieu dat weinig aantrekkelijk was om er als Vlaming een machtspositie in op te bouwen. En toch is het die inspanning die de liberale flaminganten in de tweede helft van de negentiende eeuw geleverd hebben.

c) *Het Vlaamse liberalisme.* Wie waren ze, deze Vlaamsgezinde liberalen? Sociaal bekeken kwamen ze natuurlijk uit hetzelfde milieu als alle andere flaminganten, dit wil zeggen zeker niet uit de leidende economische kringen, maar wel uit het meer intellectuele milieu van letterkundigen, journalisten, ambtenaren, leraren en professoren. Waren het voornamelijk de Vlaamse steden als Gent, Antwerpen en Brugge die de bekende liberale Vlaamsgezinden als Julius Vuylsteke, Alfons Prayon, Max Rooses, Arthur Cornette, Jacob Heremans, Julius de Vigne, Willem Rogghé, Jan van Rijswijck, Julius de Geyter, N. Cuperus en Julius Sabbe herbergden, toch mag ook het aandeel van de Brusselse flaminganten niet onderschat worden. De verfranste hoofdstad telde ook heel wat actieve Vlaamsgezinde liberalen, zoals Julius Hoste, Karel Buls, Eugèen van Bommel en Leo Vanderkindere. Qua politieke opvattingen trof men in hun groep verscheidene nuances aan. Zo bevonden zich onder hen de oude antiklerikale orangisten, die in de V.B. de voortzetting van hun orangistische strijd zagen. Iemand als de Gentenaar K. Vervier is daar een voorbeeld van. Maar het sprak van zelf dat het recht op zelfbestaan ook bij deze Vlaamse liberalen de determinerende en dominerende rol speelde in hun ideeënwereld. Die eis bezat in hun ogen echter een essentieel liberaal karakter. Wilde de liberale partij haar naam waardig zijn, dan moest ze de V.B. tot de hare maken. Met behulp van de moedertaal zou Vlaanderen immers bevrijd worden van de klerikale druk. Een stelling die zeker niet onbelangrijk was in haar consequenties: ze verschafte aan de Beweging tal van aanhangers voor wie het antiklerikalisme primeerde en die om die reden gingen sympathiseren met het flamingantisme. In de Brusselse milieus bijvoorbeeld deed deze visie heel wat opgeld. We dienen bovendien nog de groep Vlaamsgezinden te vermelden voor wie de Vlaamse strijd een sociale ontvoogdingsstrijd was en die zich dus aan de uiterste linkerkant van de liberale partij opstelden. Verscheidene flaminganten hoorden dan ook thuis in het kamp der „avancés”, terwijl ze anderzijds ook op heel wat sympathie konden rekenen vanwege hun Franstalige geloofsgenoten. Het geflirt van het Gentse, Brusselse en Antwerpse „jeune libéralisme” met de V.B. kan er dan ook door verklaard worden.

d) *Het Vlaams liberalisme ten opzichte van de liberale partij vóór 1900.* Met deze laatste opmerkingen raken we bovendien de kern van de tactiek die de liberale Vlaamsgezinden toepasten: het was er hun om te doen zowel binnen als buiten de partij

zoveel mogelijk aanhangers en sympathisanten te winnen om een goed functionerende drukgroep te kunnen vormen binnen de partijstructuren en op die manier hun eisen aan hun Franstalige partijgenoten op te dringen. Hiertoe ontbrak het hun niet aan argumentatie. De identificatie liberalisme-flamingantisme verschaftte immers een aantal voortreffelijke mogelijkheden inzake propaganda. De Vlaamse rechtseisen konden de Waalse liberalen als eigen partijbelang worden voorgesteld. Moest de Beweging immers niet dienen om Vlaanderen liberaal te maken? Een typisch voorbeeld: deze argumentatie stelde hen in staat de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs te bestempelen als „de enig waarlijk krachtdadige maatregel die ooit in België is genomen tot verbreiding der liberale denkbeelden”. De onverbreekelijke eenheid tussen Vlaams-zijn en liberaal-zijn gaf hun bovendien ook stof voor dreigementen. Kon immers het schrikbeeld van een totaal verpaapst Vlaanderen niet worden opgeroepen, een toestand waarvoor de anti-Vlaamse houding van de liberale partij verantwoordelijk zou worden gesteld?

De Franstalige partijgenoten zouden hun eigen partij dus een slechte dienst bewijzen, het vertrouwen in de leiders doen aantasten en het electoraal succes in gevaar brengen. Bovendien zouden de katholieken met de eer gaan strijken. Kortom, via het uitspelen van de tegenstelling liberaal-katholiek probeerden de liberale flaminganten een machtspositie te verwerven in het liberale kamp. Wat kwam er nu terecht van hun pogingen tot vorming van een drukgroep? Hun actie buiten het partijapparaat had natuurlijk tot doel het binnendringen in de partij voor te bereiden en te vergemakkelijken. Op twee terreinen kon ze duidelijk worden waargenomen: via de pers richtten de flaminganten zich tot de publieke opinie en via het ageren in Vlaamsgezinde verenigingen trachtte men een partij in de partij te vormen. De grote werfkracht van de pers kennende, werd er dan ook naar gestreefd Vlaamse liberale bladen te verbreiden in de grote centra. Met succes overigens. Gent zag van 1867 af *Het Volksbelang* verschijnen, met J. Vuylsteke en later Frédéricq als hoofdredacteur; in Antwerpen was van 1863 af *De Koophandel* het orgaan van de Vlaamse vrijzinnigen, dat in 1897 hervormd werd tot *De Nieuwe Gazet*; de Brusselse liberale flaminganten hadden van 1869 af *De Zweep* als spreekbuis, terwijl Brugge eerst het maandblad *De Halletoren* bezat, tot J. Sabbe in 1880 startte met *De Brugsche Beiaard*. Wat actie via verenigingen betreft, moet in de eerste plaats gewezen worden op de rol van de liberale studentengenootschappen. Zo vormde het Gentse 't Zal wel gaan de kweekplaats voor de Vlaamsgezinde liberalen, die na hun studententijd actief werden in de culturele organisaties, waaronder zeker het Willemsfonds genoemd moet worden, sinds Vuylstekes machtsgreep van 1862 de flamingantenorganisatie der liberalen bij uitstek, die in de diverse steden actief meehielp aan het ondergraven van de verfranste liberale Associaties. In Antwerpen vervulde later de Geuzenbond vrijwel dezelfde rol, terwijl Vlamingen Vooruit en *De Veldbloem* de doorbraakpogingen van de Brusselse liberale Vlaamsgezinden trachtten te realiseren. Maar ook de invloed van de vrijmetselarij op dit punt mag geenszins uit het oog verloren worden. Zij vormde

REGLEMENT

DER

zang- en letterminnende Maetschappy

DE VELDBLOEM,

ONDER KENSPREUK : *Zaeljen en maeijen,*

INGERIGT TE BRUSSEL DEN 1st AUGUSTY

1852.

BRUSSEL,

DRUKKERY VAN DE MAERTELAER,

Filomeenstraet, 5.

immers de drijvende kracht in de liberale partij. Welnu, ook van de loges uit reageerden de Vlaamsgezinden. Niet alleen werd er in die periode ernstig gediscussieerd over het Vlaamse probleem, maar het is bijvoorbeeld een vaststaand feit dat de Brusselse loge Les Amis Philanthropes omstreeks 1876 een zeer positieve bijdrage heeft geleverd ten voordele van de vernederlandsing van het Brussels lager onderwijs, terwijl de vrijmetselarij van 1890 af een Vlaams spreekgestoelte bezat in de om die reden gestichte Antwerpse werkplaats Marnix van St.-Aldegonde.

De bestorming van die verfranste bastions werd door één omstandigheid vergemakkelijkt, namelijk door de structuur van het liberale partijapparaat. Primo kende de partij geen sterke nationale centralisatie, maar was ze opgebouwd uit organisatorisch van elkaar gescheiden partijbouwsels met een tamelijk ruime autonomie, berustend bij de regionale en lokale kiesverenigingen, met het gevolg dat een actie op lokaal vlak reeds voldoende was om zich in het geheel te kunnen inkapselen; secundo heerste er in die lokale organisaties een vrij los systeem van subcomités en centrale bestuurscomités, waardoor aan de minderheden in de partij de kans werd geboden om via die subcomités tot machtsontplooiing te komen. Ze kregen in principe inspraak bij de lijstsamenstelling en hun afgevaardigden mochten in het centrale comité zitting hebben. Voor Vlaamse drukgroepen was er dus, theoretisch althans, plaats in de partij, zonder dat het daarom in de richting van scheurmakerij hoefde te gaan.

Uit hetgeen we tevoren reeds opmerkten met be-

trekking tot de breuk die zich in de samenwerking tussen katholieke en liberale flaminganten voltrok, volgt natuurlijk dat de Vlaams-liberale drukgroepen hun ontstaan te danken hadden aan de afsplitsingsneigingen die zich in het eenheidsfront in de jaren zestig voordeden. De ziel van die onderneming was de Gentse leidersfiguur J. Vuylsteke. Gent gaf dan ook het voorbeeld. Reeds in 1861 viel er een afzonderlijke actie te bespeuren in de liberale rijen van het pluralistisch opgevatte Vlaamsch Verbond. Enige tijd daarna zien we in het Vlaamsch Verbond een Vlaamsch Liberaal Komiteit optreden, tot in juni 1866 de samenwerking met de Gentse katholieken definitief opgeheven wordt, het Komiteit ontbonden en in 1867 vervangen wordt door de Vlaamsche Liberale Vereeniging, een kiesvereniging die onder de vleugels van de Associatie werd geplaatst.

Antwerpen zag ongeveer dezelfde evolutie. In 1864 vielen de eerste tekenen te bespeuren van een liberaal wantrouwen ten aanzien van de gemengde Meetingpartij en toen in mei 1866 ook J. de Geyter besloot om zich uit die beweging terug te trekken, was het hek van de dam. Hij volgde Vuylstekes voorbeeld en stichtte de Liberale Vlaamsche Bond: Antwerpen had van toen af ook een sterke drukgroep in de schoot van de door de Meeting min of meer murw gemaakte Associatie. Brussel wachtte tot 1877, eer De Veldbloem een liberaal-Vlaamse bond oprichtte. Twee jaar later drongen de leden ervan binnen in de Associatie en voerden er samen met de progressieven oppositie tegen de anti-Vlaamse doctrinair, tot er in 1885 opnieuw een Liberale Bond van het arrondissement Brussel opdaagde. Over zijn actie is tot nu toe nog weinig bekend. In Brugge ten slotte gingen de voormannen van de Vlaamse cultuurverenigingen in november 1878 over tot de stichting van een Bond die onmiddellijk aan het werk ging om de machtspositie van de verfranste liberale associatie te ondergraven.

Maar naast deze pogingen om politieke macht op lokaal vlak te verkrijgen, moet er ook gewezen worden op de actie die in samenwerkend verband en op nationaal niveau plaatsvond. Enkele voorbeelden. Reeds in 1861 tikte het Gentse liberale comité de volksvertegenwoordiger Jules Vandepereboom op de vingers wegens zijn dubbelzinnige houding in de Kamer; in 1868 stuurde de Vlaamsche Liberale Vereeniging van Gent een petitie aan de senaat met betrekking tot het gebruik van het Nederlands bij het rechtswezen; in datzelfde jaar zette de Antwerpse bond de Franse associaties van de andere steden aan tot flamingantisme. Van de gezamenlijke actie van de verschillende bonden kregen we in 1878 een staaltje, toen deze een adres stuurden aan hun Waalse partijgenoten-parlementsleden om hen te bewegen een minder anti-Vlaamse houding aan te nemen. En toen in 1884 bleek dat er geen liberale Vlamingen meer zitting hadden, stichtten de Vlaamse leiders in januari 1885 Het Verbond der Vlaamsche liberale Vereenigingen, dat onmiddellijk protest aantekende tegen de anti-Vlaamse verkiezingscampagne die de partij had gevoerd. Eenzelfde scherpe aanklacht tegen het partijbeleid sprak het Verbond uit, toen de wet-Coremans-De Vriendt verminkt werd.

e) *Het Vlaams liberalisme na 1900.* Tot hier wat

de periode vóór 1900 betrof, want in de jaren onmiddellijk na de eeuwwisseling begon er in het Vlaams-liberale kiesverenigingsleven plotseling een bloeiperiode. Met de invoering van de evenredige vertegenwoordiging werd de partij in Vlaanderen nieuw leven ingeblazen, vandaar dat oude organisaties een nieuwe dosis levenskracht kregen, vandaar dat verenigingen die op het eind van de eeuw op een dood spoor terecht waren gekomen, nu weer opdoken, vandaar ten slotte dat nieuwe organisaties zich rigoureuus deden gelden. Een tendens die bovendien in de hand werd gewerkt door de vooruitgang die de V.B. in het algemeen in deze vooroorlogse periode beleefde. In Gent werd dan ook in 1907 de Liberale Volksbond opgericht; de Brusselse liberale Vlamingen stichtten twee jaar later de Vlaamsch-Liberale Bond, terwijl de Antwerpse Liberale Vlaamsche Bond en de liberaal-progressistische vereniging Help U Zelve eveneens in die jaren aan kracht wonnen. Uit deze periode dateert dan ook het bekende, overkoepelende orgaan het Liberaal Vlaams Verbond (1913) een organisatie die spoedig haar sporen als drukgroep in de partij wist te verdienen.

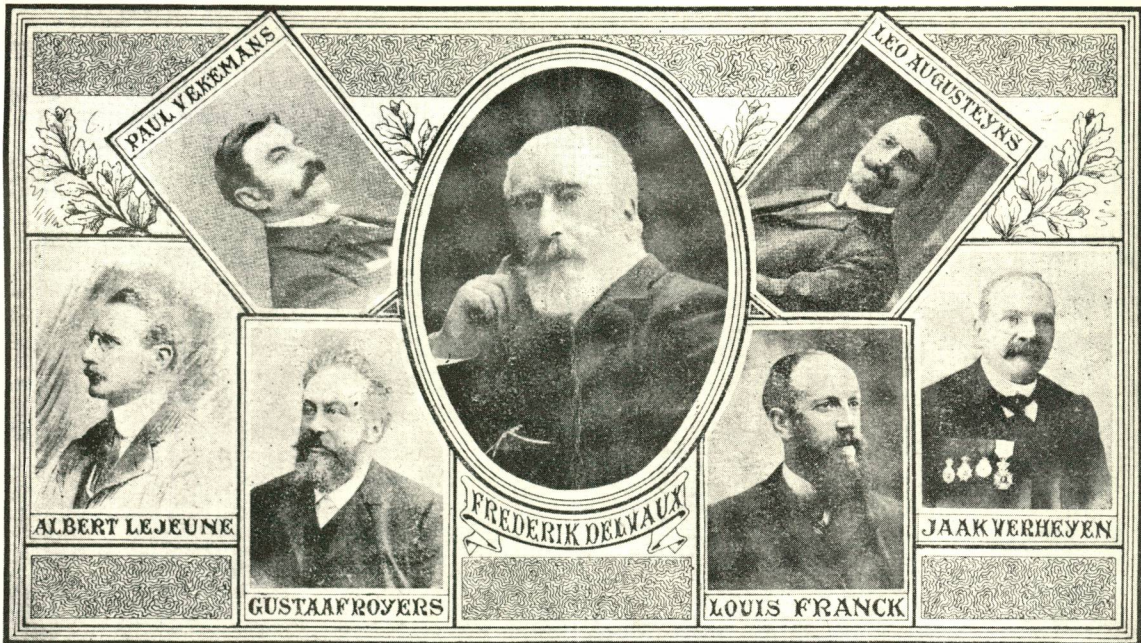
f) *Balans van de verhouding Liberale Partij-Vlaams liberalisme.* We zullen nu trachten tot slot de meest fundamentele vraag te beantwoorden: welk resultaat leverde de interactie tussen die Vlaams-liberale drukgroepen aan de ene kant en de verfranste liberale partijleiding aan de andere kant op? Jammer genoeg is dat resultaat geenszins in verhouding tot de enorme krachtsinspanning die de Vlaamse liberalen in de periode vóór 1914 presteerden. Vuylstekes plan – de verovering van de liberale partij van binnenuit – bleef een fictie. De bonden slaagden er niet in de anti-Vlaamse situatie om te buigen. De partijleiding bleef Frans en verkos verder de draagster te zijn van het Belgische rationalisme, dat het Vlaams enkel als regionaal verschijnsel accepteerde. En ook de franskiljonse Vlamingen konden de bonden niet voor het Vlaams-liberale standpunt winnen, de vernederlandsing van de burgerij bleef alsnog een utopie, terwijl de strijd tegen het „establishment” in Brussel al evenmin tastbare resultaten of mentaliteitswijzigingen wist te bewerken. De leiders, en dus ook de liberale ministers, bleven een anti-Vlaamse koers volgen. Meer zelfs, wilde een Vlaams voelende liberaal in die periode minister worden, dan was hij genoodzaakt verraad te plegen aan zijn principe. Zo verloochende niet alleen de Gentenaar G. Rolin-Jaequemyns zijn Vlaamse overtuiging, toen hij in het bezit kwam van een portefeuille, maar ook Vandenpeereboom, de eerste liberale minister die sinds 1830 in een regering werd opgenomen, betitelde de Vlaamse eisen achteraf „pour le besoin de la cause” als utopisch!

Hoe is nu dit falen te verklaren? Waardoor mislukte de greep naar de macht? Zonder de pretentie te hebben nu reeds een volledige verklaring te kunnen geven, menen we toch dat de oorzaken hoofdzakelijk tot de drie volgende herleid kunnen worden. In de eerste plaats is er de kwestie van de aanhang. Het belang van de Vlaamse vleugel in de partij is zeker niet van kwantitatieve aard geweest; het katholieke Vlaanderen bleef een onaantrekkelijk electoraal terrein voor de in meerderheid liberale Franstalige gewesten en van die situatie ondervonden de Vlaamse liberalen onwillekeu-

rig de weerslag. Maar in de tweede plaats speelde ook hun positie binnen de partij hun parten. Voortdurend werden ze door hun Franstalige partijgenoten voor de keus gesteld tussen hun plicht als partijlid en hun plicht als Vlaming. Het brandmerk van partijverrader hadden ze immers gauw te pakken, en waar stonden ze dan? Het zou hun het verlies kosten van alle invloed en alle hoop ont nemen op vooruitgang in de partij. Dus verkozen ze meestal de veiligste weg te bewandelen en het onderspit te delven. Het partijsysteem zelf zorgde ten slotte voor de derde oorzaak. De Associaties lieten in principe wel toe dat er via subcomités drukgroepen aan het werk gingen, maar ze waakten er zorgvuldig over dat die minderheden zo weinig mogelijk aan bod konden komen. De uiteindelijke poll verliep immers niet volgens het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging; over de definitieve kandidatenlijst besliste de meerderheid. En trouwens, zelfs indien het gevaar van doorbraak in de poll opdoemde, dan nog konden er allerlei tactieken worden toegepast om dat gevaar af te wenden. Dat er in dit verband menige bedenkelijke praktijken ten nadele van de Vlaamse kandidaten zijn toegepast, hoeft ons niet te verwonderen. Zo liet men in de poll voor de Gentse verkiezingen van 1872 geautografeerde stembriefjes circuleren waarop de Vlamingen waren geweerd, ondanks het feit dat ze op de voorlopige lijst voorkwamen. In Brussel zette men in november 1873 zelfs een hele omkoop-actie op touw, zodat de Vlaming Fl. Kops sneuvelde; in 1892 slaagden de Fransstaligen erin Max Rooses via valse beschuldigingen van de Antwerpse kandidatenlijst verwijderd te houden, terwijl Vercoullie in 1907 het slachtoffer werd van de machinaties van de Gentse franskiljons. In één woord: alle middelen waren goed om het Vlaamse opdringen in te dijken.

Rekening houdend met al deze omstandigheden, mag men het dan ook verbazingwekkend noemen dat de liberale Vlaamsgezinden toch nog enkele positieve resultaten hebben geboekt. Hun actie op parlementair vlak bijvoorbeeld was uitermate representatief voor de energie waarmee ze te werk gingen. Want is het niet opmerkelijk dat, ondanks de numeriek zwakke positie die de Vlaamse liberalen in het algemeen in de Kamers innamen, de liberale partij toch enkele zeer fervente Vlaamse leidersfiguren in het parlement heeft gekend? Gent stuurde reeds in 1867 A. de Maere-Limnander naar Brussel, een man die de durf bezat om tegen het liberale ministerie te stemmen, terwijl in 1878 de lange parlementaire loopbaan begon van de Gentse voorvechter van de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs, J. de Vigne. In Antwerpen lukte o.m. de doorbraak van de belangrijke leidersfiguur Jan van Rijswijck, in 1905 opgevolgd door Louis Franck, een naam die in de annalen van de vernederlandsing van de Gentse universiteit een ereplaats inneemt. De Brusselse liberale Vlamingen ten slotte konden eveneens bogen op enkele belangrijke afgevaardigden, waarvan L. Vanderkindere en K. Buls wel de voor naamste waren.

Dat het de Vlaamsgezinde liberalen zeker niet aan moeite, moed en inspanningen ontbroken heeft, bewezen bovendien de resultaten op lokaal vlak. Op dat niveau hadden ze in veel mindere mate af te rekenen met de algemene constellatie van de

PAUL YEKEMANS

LEO AUGUSTEYNS

FREDERIK DELVAUX

ALBERT LEJEUNE

GUSTAAF FROYERS

LOUIS FRANCK

JAAK VERHEYEN

Liberale kandidaten voor de parlamentsverkiezingen te Antwerpen in 1910.

partij en konden er dus meer gewicht in de schaal leggen. In de stedelijke besturen heeft de strijd tegen de Franstaligen dan ook het grootste succes gehad. Enkele voorbeelden ter illustratie. In Antwerpen kregen de liberalen tegen het eind van de eeuw zelfs de bovenhand in de Associatie. Toegegeven, de Meeting had er het terrein grondig voorbereid, maar het mag toch een hele prestatie genoemd worden dat ze in 1887 verscheidene mandatarissen naar het stadhuis stuurden, waaronder mannen als J. van Beers, N. Cupérus en J. van Rijswijck, terwijl deze laatste het in 1892 zelfs tot burgemeester bracht. Maar ook in de franskiljonse Gentse raad voerde een klein groepje flaminganten de moeizame oppositiestrijd, een offensief dat in 1869 werd ingezet door J. Vuylsteke en waaraan daarna ook prominēnten als J. de Vigne, J. Heremans, W. Rogghé en Frédéricq deelnamen. In Brussel was het vooral K. Buls die het Nederlands enige schijn van kans gaf, een streven waarin hij ook volhardde, toen hij tot burgemeester benoemd werd.

Maar hoe bemoedigend deze resultaten relatief ook geweest mogen zijn, toch veranderden ze weinig aan de algemene lijn. We dienen trouwens niet uit het oog te verliezen dat ze meestal slechts in balotages bereikt werden of aan de steun van de progressieven te danken waren. Het ideaal van Vuylsteke werd niet bereikt. In de laatste twintig jaren van de negentiende eeuw en in de vooroorlogse periode schoof de liberale partij, onder druk van de groeiende V.B., weliswaar een heel klein stukje op naar de Vlaamse kant, maar van een echte doorbraak vanwege de Vlaamse drukgroepen in de partij is weinig of niets terecht gekomen.

ELS WITTE

2. TWEEDE DEEL: 1914-1971.

a) *Evolutie, rol en betekenis van de Liberale Partij en de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV).* De Eerste Wereldoorlog betekende in vele opzichten een breuk in de ontwikkeling van de Liberale

Partij in het algemeen, en in de opgang van het Vlaamse liberalisme, die zich tussen 1900 en '14 steeds nadrukkelijker had afgetekend, in het bijzonder. Een van de oorzaken van deze breuk houdt verband met de invoering in 1919 van het algemeen enkelvoudig stemrecht. Hierdoor werd de Liberale Partij, wat de sterkte van haar parlementaire vertegenwoordiging betreft, teruggedrongen naar de derde plaats. Aan deze fundamentele wijziging van de politieke situatie heeft de Liberale Partij zich echter niet aangepast, noch wat haar programma, noch wat haar organisatie betreft. Zij bleef in wezen de elitaire partij van de grote bourgeoisie die zij tot voor de Eerste Wereldoorlog steeds was geweest. De Liberale Partij kon zich, ondanks het immobilisme van haar programma en het conservatisme van haar structuur, ondanks haar geslonken parlementaire vertegenwoordiging, in het politieke leven tussen beide wereldoorlogen niettemin handhaven en er zelfs een zeer belangrijke rol – geenszins in verhouding tot haar numerieke sterkte – in spelen, doordat zij, zowel in de talrijke regeringen van nationale unie (1918-'21, 1926-'27, 1935-'39, 1939-'45) als in coalitieregeringen (steeds met de katholieken) een onontbeerlijke partner was. De politieke rol van de Liberale Partij werd hierdoor praktisch tot een louter „tactische” rol beperkt, waardoor zij steeds meer aan politieke duidelijkheid inboette en, bij het uitwerken van de noodzakelijke politieke compromissen, bijna steeds een remmende invloed uitoefende, die zich vooral op het gebied van de politieke verwezenlijking der Vlaamse eisen duidelijk aftekende. Ook na de Tweede Wereldoorlog heeft zij deze rol in coalitieregeringen (met de socialisten in 1945-'47, 1954-'58; met de katholieken in 1949-'50, 1958-'61, 1966-'68) verder gespeeld, ondanks haar hervorming tot de pluralistische Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (1961) die, op grond van een anti-travallistische doctrinaire vernieuwing, tijdelijk tot een verdubbeling van haar parlementaire vertegenwoordiging leidde (1965, gehandhaafd in 1968),

maar niet gevolgd werd door voldoende ingrijpende structurele wijzigingen, vooral niet in Wallonië en Brussel, wat er mede oorzaak van was, dat de PVV in 1971 haar parlementaire vertegenwoordiging in deze gewesten gevoelig zag verzwakken. De PVV heeft immers van 1961 tot '68 praktisch uitsluitend vertrouwd op het dynamisme van haar enigszins autoritaire stichter-voorzitter O. Vanaudenhove, die het gebrek aan structuur van de partij door een vrij strakke persoonlijke leiding compenseerde. Toen deze in 1968 wegviel, kon de PVV alleen in Vlaanderen terugvallen op een net van actieve en stabiele liberale verenigingen met meestal sociale inslag (ziekenfondsen, vakverenigingen, Liberaal Vlaams Verbond, enz.), die bovendien, aldus herinnerend aan de situatie van vóór 1914, meer volks- en Vlaamsgezind waren, zodat zij een basis vormden voor de medio 1971 tot stand gekomen autonome Vlaamse PVV, die zich bij de verkiezingen van 7 november 1971 niet alleen handhaafde, maar zelfs vooruitgang boekte. De breuk die de Eerste Wereldoorlog in het bijzonder in de ontwikkeling van de Liberale Partij in Vlaanderen teweeg bracht, werd grotendeels veroorzaakt door de geestesgesteldheid die vooral tijdens de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog in België heerste. Deze was gekenmerkt door een overspannen sympathie voor Frankrijk en de Franse taal, die als de zuiverste uitdrukking gold van het toenmalig Belgisch patriottisme. Politiek uitte zij zich o.m. in de ondertekening van het Frans-Belgisch Militair Akkoord.

De Liberale Partij, beheerst door haar Brusselse leiders, in het bijzonder P. Hymans, minister van buitenlandse zaken, hierin gesteund door de verfranste burgerij in Vlaanderen, die nog steeds de lokale partijafdelingen („associaties”) in handen had, was de kampioen van deze politiek. Indien zich deze situatie niet had voorgedaan en indien de normale politieke ontwikkeling die zich vóór de Eerste Wereldoorlog aftekende hierdoor niet was verstoord, dan had men kunnen verwachten dat de jarenlange pogingen van de Vlaamsgezinde liberalen om de Liberale Partij in Vlaanderen van binnenuit te veroveren, gezegevierd zouden hebben. Met de verwezenlijking van het algemeen enkelvoudig stemrecht in het verschieft lag het immers in de lijn van de verwachtingen dat de Vlaamsgezinde liberalen, steunend op goed georganiseerde, democratische en volksgezinde plaatselijke organisaties die tussen 1900 en '14 in vele grote en kleine steden waren ontstaan, vroeg of laat de verfranste hogere burgerij uit haar machtposities in de lokale „associaties” van de Liberale Partij zouden hebben verdreven. Dat dit in de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog niet is gebeurd, moet verklaard worden, niet alleen uit de hierboven uiteengezette omstandigheid dat de Liberale Partij na 1918 haar programma en structuur niet heeft aangepast aan de wijzigingen, voortvloeiend uit de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht, maar ook en vooral uit het feit dat de verfranste burgerij van de na-oorlogse anti-Vlaamse geestesgesteldheid gebruik heeft gemaakt en het de Vlaamsgezinde liberale kiesverenigingen en sociale organisaties door het stellen van anti-Vlaamse eisen en voorwaarden onmogelijk heeft gemaakt medezeggenschap te verwerven in de door haar beheerste lokale „associaties”, die alleen be-

voegd waren om de plaatselijke kandidatenlijsten samen te stellen. Dit anti-democratisch en anti-Vlaams optreden van de plaatselijke liberale „associaties” is bovendien mogelijk geweest door een zekere verdeeldheid in de Vlaamsgezinde liberale rijen zelf. Een aantal jonge Vlaamsgezinde liberalen die zich vóór de Eerste Wereldoorlog als toekomstige leidende figuren van het Vlaams liberalisme hadden doen opmerken, waren in het activisme terecht gekomen en daardoor na 1918 uitgeschakeld. Een aantal gematigde Vlaamsgezinden van vóór 1914 hebben na 1918, uit opportunisme of uit vreesachtig conformisme, hetzij hun vroegere Vlaamsgezinde opvattingen eenvoudig verloochend, hetzij deze in belangrijke mate verzwakt. Enkele overtuigde Vlaamsgezinde liberale leiders, zoals L. Franck, werden door het aanvaarden van een ministersportefeuille geremd in hun bewegingsvrijheid en hebben van 1925 af, na de halfslachtige oplossing van de Gentse Nolf-universiteit, geen leidende rol meer gespeeld. Anderen, zoals J. Hoste jr. en enkele van zijn volgelingen uit het Liberaal Vlaams Verbond en het Willemsfonds, die meestal geen parlementair mandaat uitoefenden, hebben via Het Laatste Nieuws, waarvan J. Hoste eigenaar was, en via moties en publieke protesten een vrij geïsoleerde en uitzichtloze strijd gevoerd aan de rand van de Liberale Partij, vaak tegen de zin van gematigd Vlaamsgezinde liberale kringen in, die hun de samenwerking met andersdenkende Vlaamsgezinden, o.a. in de schoot van het Algemeen Vlaamsch Verbond, verweten.

b) *De Liberale Partij in Vlaanderen.* De gevolgen van deze situatie en verhoudingen weerspiegelen zich in de verkiezingsuitslagen van de Liberale Partij in het Vlaamse land. De vergelijking van het aantal in Vlaanderen door de Liberale Partij veroverde kamerzetels met de resultaten te Brussel en in Wallonië toont de onmacht aan van de liberale parlementaire vertegenwoordiging in het Vlaamse land tegenover het groeiend Waals-Brussels overwicht, zonder dan nog rekening te houden met het feit dat het merendeel der in Vlaanderen gekozen liberale kamerleden vertegenwoordigers waren van Fransgezinde liberale „associaties”. Terwijl in 1919 en '21 de Liberale Partij in Vlaanderen respectievelijk nog 15 en 14 kamerzetels op een totaal van respectievelijk 34 en 33 behaalde, waarvan er een aantal door Vlaamsgezinden zoals L. Franck, A. Homans, P. Lamborelle, J. Persoons en G. Royers weden bezet, daalde dit cijfer tot 9 op een totaal van 23 bij de verkiezingen van 5 april 1925, de eerste die na de halfslachtige vernederlandsing van de Gentse universiteit gehouden werden. Het verlies van 10 kamerzetels is voor de helft in Vlaanderen gelokaliseerd. Nog sprekender is het feit dat deze situatie volkomen onveranderd blijft tot de verkiezingen van 1936 en vooral dat de verkiezingen van 1929, die de Liberale Partij een totale winst van 5 kamerzetels voor het hele land opleverden, in het Vlaamse land geen zetelwinst voor haar meebrachten. De verkiezingen van 1929 die, nog onder invloed van de Bormsverkiezing in 1928, grotendeels in het teken van de Vlaamse problemen stonden, leverden immers alleen winst op voor de partijen die extreme standpunten innamen: aan de Vlaamse nationalistes in Vlaanderen enerzijds, aan de liberalen in Brussel en Wallonië anderzijds. De status quo van de Libe-

rale Partij in Vlaanderen tussen 1925 en '36 is enerzijds het gevolg van haar anti-Vlaamse politiek in die jaren en anderzijds van het feit dat haar parlementaire vertegenwoordiging in Vlaanderen, op twee à drie kamerleden na, geheel was samengesteld uit vertegenwoordigers van de verfranste burgerij. Des te opvallender is het dat de Liberale Partij bij de verkiezingen van 1936, waarbij ze over het geheel één kamerzetel verliest t.g.v. achteruitgang te Brussel, in het Vlaamse land nochtans één kamerzetel wint. Men zou dit, mede op grond van andere hieronder vermelde gegevens, als het eerste schuchtere teken van een kentering kunnen interpreteren, ware het niet dat de verkiezingen van 2 april 1939, die aan liberale zijde grotendeels in het teken stonden van de anti-Vlaamse houding van de partij in de zaak-Martens, hoewel zij aan de Liberale Partij een totale winst opleverden van 10 zetels, in het Vlaamse land niettemin slechts de relatief onbelangrijke vooruitgang van 1 zetel opleverden. Dit wijst erop, dat er in de situatie van de Liberale Partij in Vlaanderen sedert 1925 tot op dat ogenblik fundamenteel nog niets gewijzigd was. Integendeel: met 11 kamerzetels van de 33 stond de partij in Vlaanderen in 1939 eigenlijk opnieuw op het dieptepunt waarop de vertegenwoordiging van het Vlaamse land in de partij zich in 1929 met 9 zetels van de 28 bevonden had. Deze cijfers bewijzen dat telkens wanneer de Liberale Partij bij verkiezingen waarbij, zoals in 1929 en 1939, Vlaamse problemen de inzet vormden, een anti-Vlaams standpunt innam en hierdoor in Brussel en Wallonië winst boekte, dit gebeurde ten koste van de relatieve macht van de volksvertegenwoordiging uit Vlaanderen in het geheel van de partij.

Ook na de Tweede Wereldoorlog bleef dit nog ten dele het geval, zoals o.m. blijkt uit de verkiezingsuitslagen van 1950. De overwegend anti-leopoldistische houding van de Liberale Partij, ingegeven door haar Brusselse en Waalse leiders tegen de zin in van vooraanstaande Vlaamse liberale leiders, zoals J. Hoste en V. Sabbe, had tot gevolg dat op een totaal verlies van 9 kamerzetels er 5 voor rekening van het Vlaamse land kwamen, een verlies dat bij de verkiezingen van 1954, waarbij de Vlaamse problemen geen rol speelden, grotendeels weer goed werd gemaakt, daar de partij in Vlaanderen 4 kamerzetels terugwon op een totale winst van 5. Na de hervorming in 1961 van de Liberale Partij tot PVV, waarvan ook de liberalen in Vlaanderen bij de verkiezingen van 1965 profiteerden (van 8 naar 18 kamerzetels), o.m. dank zij de positieve houding van de Vlaamse liberalen bij de aanneming van de voor de Vlamingen gunstige taalwetten van 1962-'63 en dank zij het verzaken door de PVV van het traditionele anti-klerikalisme, betaalden de Vlaamse liberalen nog éénmaal de historische tol aan het door Brusselaars en Walen geïnspireerde Belgische nationalisme van de partij. Het overigens geringe zetelverlies van de PVV bij de verkiezingen van 1968, waarin de Vlaamse problemen en o.m. de kwestie-Leuven centraal stonden en die door de PVV gevoerd werden op het thema van het Belgische unitarisme, lokaliseerde zich toen immers in het Vlaamse land (verlies van 1 zetel: 17 i.p.v. 18) en te Brussel (verlies van 3 zetels); in Wallonië daarentegen boekte de PVV een winst van 3 zetels. Voor het eerst in de geschiedenis van de

Liberaal Partij sedert de Eerste Wereldoorlog werd de situatie grondig gewijzigd bij de verkiezingen van 1971. Een autonome Vlaamse PVV kwam met een duidelijk Vlaamsgezinnd programma voor de kiezer en verhoogde haar aantal kamerzetels in het Vlaamse land van 17 tot 19 (op een totaal, voor de partij, van 34), terwijl de partij in Brussel en Wallonië een verlies leed van 13 zetels. De Vlaamse liberale volksvertegenwoordiging verwierf aldus een sterk numeriek overwicht in de partij. Voorlopig lijkt deze gebeurtenis een omgekeerde proef op de som voor de juistheid van onze interpretatie van de evolutie van het liberalisme in Vlaanderen tussen 1918 en '68.

c) *Liberaal Partij en Vlaamse Beweging vóór de Tweede Wereldoorlog.* Hetgeen voorafgaat, biedt een voldoende verklaring van de standpunten die de Liberale Partij van 1918 tot '68 op regerings- en parlementair vlak heeft ingenomen t.a.v. de eisen der V.B. Het afwijkend standpunt dat enkele zeldzame Vlaamsgezinde liberale parlementsleden en vooral enkele Vlaamsgezinde liberale leiders buiten het parlement, evenals Vlaamsgezinde liberale organisaties, hiertegenover hebben ingenomen, zal verder in het overzicht van het Vlaamse liberalisme afzonderlijk behandeld worden.

Van 1918 tot '30 kan de houding van de Liberale Partij tegenover de Vlaamse eisen het best geschetst worden aan de hand van het standpunt dat zij innam t.a.v. het probleem van de vernederlandsing van de Gentse universiteit, waaromheen zich in die jaren de politieke strijd op Vlaams gebied concentreerde. In zijn troonrede van 22 november 1918 had Koning Albert de oprichting van een Vlaamse universiteit te Gent aangekondigd. Toen eerste minister Delacroix pas zes dagen later, op 28 november 1918, de regeringsverklaring van zijn driedelige regering voorlas, waarin als liberalen P. Hymans, L. Franck en Fulgence Masson zetelden, gewaagde hij hierin niet meer uitdrukkelijk van de vernederlandsing der Gentse universiteit, doch slechts vaag van het recht van de Vlamingen op hoger onderwijs in hun eigen taal. Deze verzwakking van de koninklijke belofte in het regeringsprogramma was het gevolg van een interventie van de liberale leiders Hymans en Janson bij Delacroix, die de betreffende passage van de troonrede alleen had opgesteld. Hymans had van deze verzwakking zijn deelneming aan de regering afhankelijk gesteld.

Tijdens de discussie over de regeringsverklaring van de tweede regering-Delacroix, die na de verkiezingen van 16 november 1919 werd gevormd en bij de samenstelling waarvan de liberalen hun veto hadden laten horen tegen de van activistische sympathieën verdachte katholiek Pouillet als minister van binnenlandse zaken, gingen de liberalen nog een stap verder door bij monde van hun woordvoerder Devèze waarborgen te eisen voor het voortbestaan van de Franstalige universiteit te Gent. Bij de vorming van de driepartijenregering-Carton de Wiart (20 november 1920) maakten zij hiervan zelfs een voorwaarde tot deelneming aan de regering.

Nadat tijdens de debatten van oktober 1922 tot maart '23 over het uiteindelijk verworpen voorstel-Van Cauwelaert-Huysmans tot geleidelijke vernederlandsing van de Gentse universiteit, de liberale tegenstanders hiervan de vestiging van een

DE VLAAMSCHE LEEUW EN 'T FRONT

*Als dat klein gery me nog lang embeteert,
kwispel ik het weg met mijnen steert !!*

VLAMINGEN, De Liberalen stellen hun politiek van eerlijkheid, tegenover de politiek van ontbinding der Frontpartij. De Liberale partij is **VLAAMSCH VOLKSGEZIND** en **VADERLANDSLIEVEND !!** Stemt aan het hoofd der lijst onder Nummer

6

Vlaamse universiteit te Antwerpen of de organisatie van een Vlaamse universiteit te Gent naast de bestaande Franstalige hadden verdedigd, legden zij zich neer bij het door de liberale minister Franck geïnspireerde compromis-ontwerp van de regering dat de organisatie van de dubbele en tweetalige zgn. Nolf-universiteit te Gent beoogde. De liberalen Hymans en Bovesse zagen hierin niettemin een eerste beslissende aanslag op het door hen zo vurig verdedigde beginsel van een Franstalige universiteit in Vlaanderen.

Toen na de verkiezingen van 29 mei 1929, waarbij Vlaamse problemen zoals de vernederlandsing van Gent centraal hadden gestaan, de katholiek-liberale regering-Jaspar onder de druk van een radicalisering van de Vlaamse openbare opinie sedert de Bormsverkiezing het wetsontwerp op de integrale vernederlandsing van de Gentse universiteit wilde indienen, weigerden de liberale ministers dit te ondertekenen zonder als compensatie waarborgen te hebben verkregen voor de bescherming van de Franstalige minderheden in het lager en middelbaar onderwijs in Vlaanderen. Zij lokten hiermede het ontslag uit van de regering (25 november 1929), die na een toegeving aan de liberalen inzake het beginsel van de zgn. „vrijheid van de huisvader” opnieuw in het zadel kwam en het regeringsontwerp op de vernederlandsing van Gent door de kamers deed goedkeuren (maart-april 1930). Een tweede „fausse sortie” deden de liberalen, toen bij ministerieel besluit van 15 oktober 1930 aan de Gentse professoren het verbod werd opgelegd te doceren aan de Ecole des Hautes Etudes te Gent (11-14 november 1930).

De Liberale Partij legde zich nu toe op de strijd voor de door haar geëiste compensaties ten behoeve van de Franstalige minderheden in het lager en middelbaar onderwijs in Vlaanderen. Op 18

december 1930 diende Devèze voorstellen van die strekking in, die door het Willemsfonds krachtadig werden afgewezen en door het Liberaal Vlaams Verbond slechts werden aanvaard op voorwaarde van een zeer beperkte toepassing ervan. Toen deze kwestie onder de katholiek-liberale regering-Renkin begin 1932 eindelijk in de kamer in bespreking kwam, diende deze haar ontslag in vanwege het verzet van een – weliswaar kleiner geworden – aantal liberalen tegen het in het regeringsontwerp gehuldigde beginsel „streektaal = onderwijstaal” (18 mei 1932). Daar een aantal liberale Wallinganten o.l.v. Bovesse, bevreesd voor de taalintegriteit van Wallonië, dit beginsel evenwel steunden, bleef het behouden in het veranderde ontwerp waarmee de licht gewijzigde regering-Renkin op 25 mei 1932 het vertrouwen van de kamers verkreeg. De liberalen bewerkten evenwel dat de wet eveneens op het vrij onderwijs van toepassing zou zijn. In Vlaanderen zouden bovendien zgn. transmutatieklassen blijven bestaan om kinderen wier moedertaal of gebruikelijke taal niet het Nederlands was, geleidelijk naar deze taal over te schakelen. Hoewel voorzien was dat de transmutatieklassen geleidelijk bij Koninklijk Besluit afgeschaft konden worden, bleven zij als harden van Franstalig onderwijs in Vlaanderen tot hun wettelijke afschaffing in 1963 voortbestaan.

Nog tweemaal vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zou de Liberale Partij regeringsmoeilijkheden veroorzaken over aangelegenheden van Vlaams belang.

Op 11 april 1937 was de Waalse liberale minister van justitie Bovesse verplicht ontslag te nemen uit de driepartijenregering-Van Zeeland, omdat hij zonder zijn partij te raadplegen het regeringsvoorstel had ondertekend van volledige amnestie voor de veroordeelde activisten uit de Eerste Wereldoorlog. Ondanks het verzet van de Liberale Partij, die had laten weten dat zij niet voor het amnestieontwerp zou stemmen, kon eerste minister P. van Zeeland de liberale partijvoorzitter V. de Laveleye overreden de plaats van Bovesse in te nemen. Toen na een Vlaamse massa-betoging op 23 mei 1937 te Brussel, waaraan het Vlaamsgezinde Antwerpse kamerlid L. Boeckx als enig liberaal parlementslid deelnam, de amnestiewet ondanks de tegenstand van de meeste liberalen op 11 juni 1937 was goedgekeurd, eiste en verkreeg de Liberale Partij het ontslag van minister De Laveleye uit de regering. De laatste episode vóór de Tweede Wereldoorlog, waarin de grote meerderheid van de Liberale Partij blijk gaf van haar latente anti-Vlaamse houding, betrof de zaak van dr. Martens die, niettegenstaande hij oud-activist was, tijdens de driepartijenregering-Spaak benoemd werd tot lid van de kort voordien (maart 1938) opgerichte Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde. Dit gaf aanleiding tot een interpellatie door de Brusselse liberaal G. Mundeleer, waarop de liberale ministers P.E. Janson en O. Dierckx Spaak op 8 februari 1939 voor de keuze stelden: of de benoeming van Martens intrekken, of een regeringscrisis. Hierop bood Spaak het ontslag van zijn regering aan, daar hij in het parlement de benoeming van Martens verdedigd had. Daar nu een aantal vooraanstaande katholieke en socialistische Vlaamsgezinde parleden, o.w. F. van Cauwelaert en C. Huysmans, in het zgn. Manifest van Antwerpen stelden, dat de

benoeming van Martens krachtens de amnestie-wet mogelijk was geworden en derhalve niet herroepen kon worden, mede doordat volgens hun opvattingen deze benoeming een Vlaamse aangelegenheid was, waarmee de Franstaligen – op grond van de toen in steeds breder kring aanvaarde gedachte van de culturele autonomie – niets te maken hadden, was na een weigering van de liberalen onder die omstandigheden hun medewerking aan de regering te verlenen, alleen een katholiek-socialistische regering mogelijk, waaraan, o.l.v. H. Pierlot, echter een leven van slechts één week beschoren was (21 februari - 27 februari 1939) vanwege het socialistisch verzet tegen de aangekondigde deflatie-politiek. Daar een katholiek-liberale regering wegens de zaak-Martens onmogelijk bleef, was het land in het slop geraakt en werden op 2 april 1939, in het zicht van een dreigende wereldoorlog, vervroegde verkiezingen gehouden. Zij leverden de Liberale Partij de grote winst van 10 kamerzetels op, waarvan echter slechts 1 in het Vlaamse land. Dit was tekenend voor de afzondering waarin de Liberale Partij tegenover de Vlaamse openbare opinie nog steeds stond.

d) *Liberale Partij - PVV en Vlaamse Beweging na de Tweede Wereldoorlog.* Na de Tweede Wereldoorlog gaven de Vlaamse problemen pas omstreeks 1960 opnieuw aanleiding tot moeilijkheden op het politieke vlak. De katholiek-liberale regering-Eyskens-Lilar (1958-'61), door andere problemen in beslag genomen, kon de eerste moeilijkheden die gerezen waren i.v.m. de in 1960 te houden volkstelling, waaraan een talentelling was gekoppeld, nog ontwijken door deze telling uit te stellen tot 31 december 1961.

Tijdens de bespreking van de taalwetten van de katholiek-socialistische regering-Lefèvre-Spaak in 1962 en '63 zou echter al spoedig blijken dat er zich in de Liberale Partij, sedert 1961 hervormd tot PVV, op Vlaams gebied geleidelijk wijzigingen aan het voltrekken waren. Bij de oprichting van de PVV was immers het Liberaal Vlaams Verbond, onder leiding van jonge Vlaamsgezinde parlementsleden zoals H. Vanderpoorten, F. Grootjans en W. de Clercq, officieel naast haar tegenhanger de Entente Libérale Wallonne door de partij erkend. Hierdoor kregen de Vlaamse liberalen binnen de partij een grotere bewegingsvrijheid dan vroeger. Zij maakten hiervan gebruik door als leden van de oppositie niettemin hun steun te verlenen aan de taalwetten van de regering-Lefèvre-Spaak, die voor de Vlamingen over het algemeen gunstige bepalingen inhielden. Deze houding van de Vlaamse liberalen werd echter fel gekritiseerd door de machtige, overwegend Fransgezinde Liberale Federatie van het arrondissement Brussel. Toen na de grote verkiezingsoverwinning van de PVV in 1965 de mogelijkheid van regeringsdeelneming door de PVV zich steeds concreter aftekende, trachtte partijvoorzitter O. Vanaudenhove dan ook door zijn partij vooraf een gemeenschappelijk standpunt inzake de taalvraagstukken te doen aanvaarden, dat meer bepaald aan de eisen van de Franstalige Brusselse liberalen tegemoetkwam. Dit gebeurde op het congres van de PVV te Luik op 22-23 januari 1966, waar het zgn. Taalcompromis van Luik door Vlamingen, Walen en Brusselaars eenparig werd goedgekeurd. Hoofdzakelijk geïnspireerd door de Waalse en Brusselse PVV-federaties,

Viering van het vijftigjarig bestaan van het Liberaal Vlaams Verbond (1963). Toespraak door O. Vanaudenhove, voorzitter van de PVV.

zette het „compromis” een aantal Vlaamse verworvenheden uit de taalwetgeving van 1962-'63 opnieuw op de helling, al werd in beginsel de homogeniteit van de taalgebieden erkend en al werd de noodzaak van de opbouw van een Nederlandstalige onderwijsorganisatie te Brussel door de Franstalige Brusselaars toegegeven. Zo werd de terugkeer van de Nederlandstalige Voerstreek naar de provincie Luik voorgestaan, evenals het opnieuw organiseren van transmutatieklassen in het onderwijs, en werden een afzwakking van de taalwetgeving op de ondernemingen en een uitbreiding van de Brusselse agglomeratie in het vooruitzicht gesteld. Wat dit laatste punt betreft, zouden meer in het bijzonder de zes Brusselse randgemeenten waar in 1963 aan de Franstaligen taalfaciliteiten waren toegestaan, na een periode van vijf jaar, d.i. van 1971 af, hun aanhechting bij de tweetalige Brusselse agglomeratie mogen vragen, en verder zou rondom Brussel een zone worden geschapen, waarin dertien andere Vlaamse randgemeenten, w.o. Vilvoorde, opgenomen zouden worden met taalfaciliteiten voor de Franstaligen.

Daar een week vóórdien, op 16 januari 1966, tijdens een buitengewone vergadering van het Liberaal Vlaams Verbond, waar dit taalcompromis door de voorzitter H. Vanderpoorten verdedigd werd, zeer heftige kritiek op dit vergelijk was uitgebracht, vooral door de voorzitter van het Willemsfonds prof. A. Verhulst, mede sprekend uit naam van de ere-voorzitter van deze vereniging, prof. H. van Werveke, zagen de Vlaamse afgevaardigden op het PVV-congres te Luik bij monde van senator prof. P. Lambrechts, gewezen voor-

zitter van het Willemsfonds, zich verplicht aan hun goedkeuring van het taalcompromis een voorwaardelijk karakter te geven, afhankelijk van de inlossing door de Brusselse Franstalige liberalen van hun belofte „alle maatregelen te treffen waardoor de Vlamingen in staat worden gesteld te Brussel hun eigenheid te bewaren”.

Toen enkele weken later, op 16 maart 1966, de PVV in de katholiek-liberale regering-Vanden Boeynants-De Clercq optrad, oordeelde zij het raadzaam, mede onder druk van de Vlaamse Christelijke Volkspartij, de taalproblemen gedurende twee jaar te bevriezen en het onderzoek ervan aan een bijzondere, daartoe op 20 oktober 1966 door de minister van binnenlandse zaken Vanderpoorten geïnstalleerde en door oud-minister Meyers van de Christelijke Volkspartij voorgezeten commissie toe te vertrouwen. Hierdoor omzeilde de PVV in feite haar te Luik aangegane verbintenis inzake het zgn. taalcompromis, zodat een wetsvoorstel van de Franstalige Brusselse PVV-federatie, bedoeld om het vergelijk van Luik in wetteksten om te zetten, en zelfs een wetsvoorstel in die zin van PVV-voorzitter Vanaudenhove, mede-ondertekend door de nochtans Vlaamsgezinde PVV-senator K. Poma, rustig aan de zgn. Commissie-Meyers voor onderzoek toevertrouwd konden worden.

Intussen drong de Vlaamse openbare mening, o.a. bij monde van het intussen door de drie fondsen (Davidsfonds, Willemsfonds, Vermeylenfonds) samen met de Vlaamse Volksbeweging e.a. Vlaamsgezinde verenigingen opgerichte en door de voorzitter van het Willemsfonds A. Verhulst voorgezeten Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen, steeds krachtiger aan op de publikatie van de uitvoeringsbesluiten van de taalwetten van 1963, opdat deze na drie jaar eindelijk toegepast zouden kunnen worden. Ondanks hevig verzet van de Brusselse Franstalige PVV-federatie, gingen de terzake bevoegde Vlaamsgezinde PVV-ministers H. Vanderpoorten en F. Grootjans hiertoe op 30 november 1966 over. De Brusselse PVV-federatie achtte dit een schending van het door de regering afgekondigde „taalbestand” en liet duidelijk blijken, o.m. toen minister Grootjans op 2 februari 1967, op basis van het rapport van de Vlaamse liberale socioloog Kint, overging tot de oprichting van tien Nederlandstalige rijks lagere scholen te Brussel, dat zij zich niet wenste te houden aan de belofte die zij op het congres van Luik aan de Vlaamse liberalen in ruil voor hun instemming met het taalcompromis had gedaan. Daar intussen ook het Liberaal Vlaams Verbond, onder leiding van zijn nieuwe voorzitter, de vrij onafhankelijke Vlaamse PVV-volksvertegenwoordiger L. D'haeseleer, zich steeds meer van het Luikse taalcompromis distantieerde en zelfs de mogelijkheid onder ogen zag van de vorming van een Vlaams partijvleugel in de PVV (18 december 1966), voelde PVV-voorzitter Vanaudenhove zich verplicht krachtig te reageren om de eenheid in zijn partij te handhaven, mede in het licht van de steeds sterker wordende beroering in het Vlaamse land over het probleem van de overheveling van de Franstalige afdeling van de Katholieke Universiteit Leuven naar Wallonië. Hoewel de Vlaamse PVV-ers op 28 juni 1966 als enige Vlaamse kamerleden zelfs de in overwegingneming hadden afgewezen van een wets-

voorstel van de fractievoorzitter van de Christelijke Volkspartij J. Verroken tot regeling van het taalgebruik in het hoger onderwijs op basis van het beginsel „streektaal = onderwijstaal”, werd het in de loop van 1967 steeds duidelijker dat een aantal Vlaamse PVV-ers, o.w. D’haeseleer en Poma, eigenlijk principieel voor de overheveling van Leuven-Frans naar Wallonië gewonnen waren. Daarom vroeg PVV-voorzitter Vanaudenhove op het PVV-congres van 29 september tot 1 oktober 1967 te Knokke volmacht om alleen namens de partij te onderhandelen over de oplossing van de Vlaams-Waalse tegenstellingen. Tevens maakte hij een eind aan de officiële erkenning van het Liberaal Vlaams Verbond en de Entente Libérale Wallonne binnen de partij, neutraliseerde als drukgroepen ook de sociale organisaties binnen de partij en liet het congres resoluut opteren voor een rechtse koers in een nieuw, strak unitair België, waarin de uitvoerende macht versterkt zou worden. Op basis van dit voor een vroegere liberale partij erg autoritair lijkende programma ging de PVV, na de val van de regering-Vanden Boeynants-De Clercq over de kwestie-Leuven op 8 februari 1968, de verkiezingen van 31 maart tegemoet. Het werd, ondanks een geweldige, onder de Belgische driekleur en vooral rondom de persoon van Vanaudenhove gevoerde verkiezingspropaganda, een teleurstelling voor de PVV, vooral in Vlaanderen (1 zetel verlies) en te Brussel (3 zetels verlies). Zowel de Vlaamse PVV-ers als de Brusselse Franstalige liberalen hernamen dan ook onmiddellijk hun vrijheid. De grote meerderheid der Vlaamse PVV-parlementsleden wendden hun blikken opnieuw naar het Liberaal Vlaams Verbond, dat op 11-12 mei 1968 te Knokke een congres hield waar niet alleen met de overheveling van Leuven-Frans naar Wallonië werd ingestemd, maar zelfs het hele taalcompromis van Luik verloochend werd en i.v.m. Brussel nieuwe waarborgen voor de rechten van de Vlamingen werden geëist, zoals een paritaire hoofdstedelijke raad en beperking van de tweetalige agglomeratie tot de negentien gemeenten. De Franstalige Brusselse liberalen van hun kant reageerden hierop zeer scherp en stootten op 14 mei 1968 de nochtans gematigde Vlaamse liberale Brusselaars uit, die zich weldra, in navolging van de reeds in 1968 als Rode Leeuwen afgescheiden Vlaamse Brusselse socialisten, Blauwe Leeuwen noemden en op 24 mei 1968 een Verbond der Vlaamse PVV-afdelingen van het Arrondissement Brussel oprichtten. De verdeeldheid binnen de PVV openbaarde zich op spectaculaire wijze op het buitengewone congres dat de partij op 21 mei 1968 te Brussel hield om te beraadslagen over de voorstellen die oud-premier Vanden Boeynants aan de partij had gedaan met het oog op de vorming van een driepartijenregering. De Brusselse PVV-federatie weigerde de voorstellen, die o.m. een beperking van de Brusselse agglomeratie tot de negentien gemeenten en de instelling van een paritair cultureel college voor de hoofdstad wensten, goed te keuren. Deze verdeeldheid had tot gevolg dat de Christelijke Volkspartij aan Vanden Boeynants opdracht gaf alleen nog met de Belgische Socialistische Partij verder te onderhandelen, en dat de PVV dus noodgedwongen in de oppositie ging. Voorzitter Vanaudenhove, moreel zwaar getroffen door de gang van zaken in zijn partij, droeg op 13 september 1968 het voorzitter-

schap over aan een interim-driemanschap, bestaande uit de Brusselse Franstalige senator N. Hougardy, het Luikse kamerlid E. Jeunehomme en de Vlaamse gewezen vice-premier W. de Clercq. Na slepende en moeilijke besprekingen werd dan eindelijk op 7 en 8 juni 1969 te Brussel het tiende Congres van de PVV gehouden, waar echter de bespreking van de communautaire en taalproblemen naar een later te houden bijzonder congres werd verwezen. Wel werd overeengekomen dat de Vlaamse respectievelijk Waalse federaties voortaan afzonderlijk zouden kunnen vergaderen en dat in de bestuursorganen van de partij de pariteit tussen Nederlands- en Franstaligen zou worden ingevoerd. Nadat de katholiek-socialistische regering-Eyskens op 18 februari 1970 aan het parlement haar globaal voorstel bekend had gemaakt tot regeling van de staatshervorming en van de betrekkingen tussen de taalgemeenschappen, waarvan verscheidene belangrijke onderdelen echter een twee derde meerderheid van de grondwetgevende kamers vereisten, hetgeen de medewerking van de oppositiepartijen hieraan, in de eerste plaats van de PVV, impliceerde, werd op 20 en 21 maart 1970, tegen de wil van de Vlaamse leden van het politieke comité van de PVV, die een onmiddellijke vrije bespreking in het parlement verlangden, doch in de minderheid waren, een buitengewoon congres van de partij te Brussel bijeengeroepen om stelling te nemen tegenover de regeringsvoorstellen. Over de voorstellen inzake de culturele autonomie en de indeling van het land in drie economische gewesten, bestond een vrij grote eensgezindheid. Inzake het probleem-Brussel echter kwam een scherpe tegenstelling tot uiting tussen de Vlaamse afgevaardigden enerzijds en de Brusselse Franstaligen en Walen anderzijds. Met een meerderheid van 543 tegen 270 stemmen werd een Luiks-Brusselse resolutie goedgekeurd, waarin een uitbreiding van de tweetalige Brusselse agglomeratie buiten de negentien gemeenten werd voorgesteld en waarin de oprichting van agglomeratieorganen werd bepleit wier bevoegdheid zich niet alleen zou uitstrekken tot de aldus uitgebreide agglomeratie, doch waarin bovendien de Vlamingen slechts in verhouding tot hun aantal gekozenen vertegenwoordigd zouden zijn. Onmiddellijk na het congres werd een door de Vlaamse PVV-ers F. Grootjans, W. de Clercq en H. Vanderpoorten opgestelde en door zestien andere Vlaamse PVV-parlementsleden ondertekende motie rondgedeeld, die door het congres met 527 tegen 280 stemmen werd verworpen en waarin het standpunt van de Vlaamse PVV-ers m.b.t. het statuut van Brussel werd geformuleerd. Hierin werden o.m. bepleit: de grondwettelijke beperking van het tweetalig gebied Brussel tot de negentien gemeenten; de toepassing van de taalwet van 1963 m.b.t. de Brusselse gemeentelijke administraties; de oprichting van een paritair samengesteld agglomeratiecollege; de voorlopige handhaving van de taalverklaring van het gezinshoofd m.b.t. de onderwijstaal van zijn kinderen; de invoering van een alarmprocedure tot bescherming van de Vlaamse minderheid in de agglomeratieraad. In deze motie werd verder verklaard dat de regeringsvoorstellen in ruime mate overeenstemden met het standpunt van de PVV, zodat zij een aanvaardbare basis vormden voor de parlementaire bespreking. In verband met deze

bespreking constateerende de Vlaamse PVV-ers dat het congres hun geen imperatief mandaat had opgelegd. Dit betekende m.a.w. dat de Vlaamse PVV-ers bereid waren hun medewerking te verlenen aan de door de regering-Eyskens voorgestelde grondwetsherziening en daarbij het algemeen-Vlaamse standpunt m.b.t. Brussel zouden verdedigen. Hun medewerking was echter niet voldoende om de regering aan een twee derde meerderheid te helpen, toen bleek dat de Volksunie, die in de Senaat voor deze meerderheid had gezorgd door de grondwetsartikelen i.v.m. Brussel goed te keuren, niet bereid was dit ook in de Kamer te doen (juli 1970). Daar ze hiervoor noch op de Brusselse Franstalige socialisten, noch op de liberalen kon rekenen, zag de regering zich genoodzaakt uit te zien naar de medewerking van een aantal Waalse PVV-ers. Deze stelden als voornaamste voorwaarde het herstel per 1 september 1971 van de zgn. vrijheid van het gezinshoofd ten opzichte van het onderwijs te Brussel, hetgeen door de regeringspartijen op 19 november 1970 werd aanvaard en waarmee ook de Vlaamse PVV-ers instemden, zodat op 8 december 1970 de nieuwe grondwet kon worden goedgekeurd.

Intussen had de medewerking van de Vlaamse PVV-ers aan de grondwetsherziening, inzonderheid aan de voor de Vlamingen gunstige artikelen betreffende Brussel, reeds op 10 juni 1970 tot een crisis in de partij geleid. De Franstalige Brusselse PVV-federatie trok haar mandatarissen uit alle bestuursorganen van de PVV terug, omdat zij weigerde nog langer te zetelen naast Vlaamse partijgenoten die voor de „afgrendeling” (de zgn. „carcan”) van de hoofdstad hadden gestemd. Meteen zochten de meest extreme Franstalige Brusselse liberalen toenadering tot andere verwoede tegenstanders van de „carcan”, vnl. behorend tot het Front Démocratique des Francophones (FDF), waarmee zij op 13 mei 1971 een stembusakkoord sloten, dat in november 1971 zou leiden tot de opstelling van de hoofdzakelijk uit Franstalige PVV-ers en FDF-ers samengestelde gemeenschappelijke kandidatenlijst van het Rassemblement bruxellois, dat bij de Brusselse agglomeratieraadsverkiezingen van 21 november 1971 de volstrekte meerderheid behaalde. Bij de twee weken voordien gehouden parlamentsverkiezingen van 7 november 1971 had dezelfde groep Franstalige Brusselse PVV-ers met een eigen lijst van de zgn. Parti de la Liberté et du Progrès bruxellois daarentegen een gevoelige nederlaag geleden tegenover het FDF.

De sinds juni 1970 voortdurende crisis in de PVV-leiding, die het gevolg was van het ontslag van de Brusselse mandatarissen, had intussen nog steeds geen oplossing gevonden, hoewel tijdens de eerste helft van 1971 door Vlamingen en Walen hervormingsplannen werden uitgewerkt om te komen tot een drieledige structuur van de partij, naar het beeld van de indeling van het land in drie gewesten (Vlaanderen, Wallonië, Brussel). Een moeilijkheid daarbij was dat de PVV-ers uit het Vlaamse land de Vlaamse PVV-ers van het kiesarrondissement Brussel steunden in hun eis om in de toekomstige Brusselse „vleugel” van de partij op paritaire wijze met de Franstalige Brusselaars vertegenwoordigd te zijn.

Zonder te wachten op de definitieve reorganisatie van de partij in de hierboven geschetste zin, en

gebruik makend van de in het vooruitzicht gestelde „regionalisatie” van de partij, met autonomie voor haar Vlaamse „vleugel”, gingen de Vlaamse PVV-ers dan ook op 27 juni 1971 over tot de oprichting van een „Vlaamse PVV”, waarvan oud-vice-premier W. de Clercq de voorlopige voorzitter werd, in afwachting van een structurering van deze partijvleugel. Op grond van de besluiten van de op 1 en 2 mei 1971 gehouden studiedagen van het Liberaal Vlaams Verbond, werd een eigen Vlaams Liberaal Manifest bekend gemaakt, dat vooruitstrevende oplossingen voorstelde op sociaal, economisch, financieel en cultureel gebied. Toen op 24 september 1971 het parlement vrij plotseling en onverwacht werd ontbonden, nam de Waalse PVV, die zich nog niet zo snel en grondig op de evolutie had voorbereid, dit programma, met het oog op de verkiezingen van 7 november 1971, zelfs in grote lijnen over. De Vlaamse PVV voegde daaraan in oktober 1971 echter een eigen Vlaams „communautair” hoofdstuk toe, dat m.b.t. de betwiste problemen zeer vooruitstrevend Vlaamsgezind was; het wenste o.m. het behoud van de Voerstreek bij de provincie Limburg, een zestig/veertig verhouding voor de verdeling van bepaalde begrotingsposten tussen Vlamingen en Walen, en de handhaving van de Vlaamse standpunten m.b.t. de agglomeratie en het gewest Brussel. Op basis van dit programma behaalde de Vlaamse PVV bij de verkiezingen van 7 november 1971 een opgemerkte vooruitgang (zie hierboven). De Waalse PVV daarentegen, ontgoocheld door het feit dat zij in ruil voor haar medewerking aan de grondwetsherziening, door de plotselinge ontbinding van het parlement niet de specifieke Waalse eisen m.b.t. de losmaking van de Voerstreek uit de provincie Limburg en de indeling van het land in drie economische gewesten had kunnen helpen realiseren, verscheen slecht voorbereid, slecht georganiseerd en met vrijwel lege handen voor de kiezer. Het zetelverlies van de Waalse PVV bij de verkiezingen van 7 november 1971 was dan ook indrukwekkend en zelfs groter dan verwacht. De oplossing van de zich sinds juni 1970 voortslepende crisis in de PVV werd hierdoor nog moeilijker.

e) Liberale Partij en Vlaamse Beweging tusser 1918 en '71: balans. De rol van de Liberale Partij tegenover de V.B. in de periode tussen de twee wereldoorlogen is hoofdzakelijk, zometenitsluitend, negatief geweest. Inzake de vernederlandsing van de universiteit te Gent en de taalwetten van 1932 inzake bestuur en onderwijs heeft zij er, meer dan de katholieke en socialistische partijen, toe bijgedragen, de verwezenlijking van de Vlaamse eisen te vertragen, te verzwakken of teniet te doen door maatregelen ten voordele van de Franstaligen in Vlaanderen. Deze houding moet voornamelijk verklaard worden door het oligarchisch karakter van de partijleiding, die overwegend in Franstalige, inzonderheid Brusselse handen was, door de numerieke zwakte van de Vlaamse parlementaire vertegenwoordiging in het geheel van de partij enerzijds en door de kwalitatieve samenstelling van deze vertegenwoordiging anderzijds, die voor het grootste deel bestond uit leden van de verfranste burgerij in Vlaanderen, waarvan zij niet alleen de economische maar ook de taalkundige belangen en privileges verdedigden. Deze eenzijdige samenstelling van de liberale parlementaire vertegen-

woordiging uit Vlaanderen was niet zozeer het gevolg van het bestaan zelf van een verfranste burgerij in Vlaanderen, als wel van een doelbewuste politiek die deze burgerij binnen de Liberale Partij, dank zij de verouderde, conservatieve en weinig democratische structuur van de lokale „associaties” voeren kon en die erop gericht was het binnendringen in de partij van meer volks- en Vlaamsgezinde elementen te beletten. Dat deze politiek tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bijna overal kon slagen, ligt ook ten dele aan het Vlaamse liberalisme zelf, zoals hierna wordt uiteengezet. Dat deze situatie van ongeveer 1960 af grondig gewijzigd werd, kan men niet alleen verklaren door de maatschappelijke wijzigingen die vooral van dat jaar af in het Vlaamse land zichtbaar werden, maar ook door het feit dat het Vlaams liberalisme, na enige aarzelingen en toegevingen aan de Brusselse en Waalse krachten in de PVV in de jaren 1966 tot '68, zich eindelijk bewust werd van zijn eigen macht en mogelijkheden.

f) Het Vlaams Liberalisme: evolutie, rol en betekenis. Om de evolutie van het Vlaamse liberalisme, als uitdrukking van de Vlaamse gedachte binnen en aan de rand van de Liberale Partij, tijdens en onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog te begrijpen, moet niet alleen gewezen worden op de hierboven (1ste deel) aangestipte bloei van talrijke nieuwe Vlaamsgezinde en liberale sociale organisaties tussen 1900 en 1914 (Liberaal Vlaams Verbond, Help U Zelve, ziekenfondsen, enz.), maar ook en vooral op de diverse strekkingen, stromingen, generaties en persoonlijkheden die de Vlaamse liberale beweging op een vrij bonte wijze schakeren, zodat hun evolutie tijdens en onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog dan ook vrij verscheiden was.

Omstreeks 1914 is een hele generatie liberale flaminganten uitgestorven: Peter Benoit (1901), J. Vuylsteke (1903), J. de Geyter (1905), J. van Rijswijck (1906), J. de Vigne (1908), J. Sabbe (1910), M. Røoses (1914). Tot deze generatie behoorde ook P. Frédéricq (°1850), die kort na de Eerste Wereldoorlog overleed (1920).

Tot de volgende generatie behoorden een aantal Vlaamsgezinden, geboren in de jaren 1860-'80, die al vóór 1914 een zekere plaats in het Vlaamse liberalisme verworven hadden, o.m. als parlements-lid, en die na 1918 nog gedurende enkele jaren een leidende rol in de liberale rijen zouden spelen, zij het niet altijd meer als Vlaamsgezinde. De voor-naamste onder hen was zeker Louis Franck, leider van de Liberale Vlaamsche Bond te Antwerpen, medeondertekenaar met F. van Cauwelaert van het in 1911 ingediende wetsvoorstel tot vernederlandsing van de Gentse universiteit; naast hem de parlementsleden L. Augusteyns, leider van de Liberale Volkspartij Help U Zelve te Antwerpen, A. Buysse, voorzitter van de Vooruitstrevende Liberale Volksbond te Gent, en verder P. Lamborelle (Mechelen), J. Persoons (Lokeren), V. van Cauteren (Dendermonde), A. Buyl (Oostende). Naast hen en tot dezelfde generatie behorend stonden enkele intellectuelen die minder rechtstreeks op het politieke vlak bedrijvig waren, zoals te Brussel J. Hoste jr., eigenaar van Het Laatste Nieuws, te Gent prof. J. Vercoullie, sedert 1919 algemeen voorzitter van het Willemsfonds, en Maurits Sabbe, eveneens actief in het Willemsfonds, eerst te Mechelen, later

te Antwerpen. Tot deze groep moeten ook enkele intellectuelen gerekend worden die na 1918 geen rol meer in de Vlaamse liberale beweging zouden spelen, doordat zij tijdens de Eerste Wereldoorlog in het activisme terechtkwamen: Hipp. Meert, M. Rudelsheim, dr. Adr. Martens en, in een zekere mate, Lod. de Raet, die echter voortijdig in 1914 overleed. De aanhang van het activisme bij de groep intellectuele liberale flaminganten, vooral bij de jongeren, is overigens slechts relatief belangrijk geweest. Zij waren hoofdzakelijk terug te vinden bij het Willemsfonds, dat hierdoor na 1918 een gevoelige aderlating onderging. Dit verklaart wellicht het opvallend gebrek aan leidende intellectuele persoonlijkheden in de Vlaamse liberale rijen tussen beide wereldoorlogen, waarin alleen namen als Hoste jr., Vercoullie en Sabbe als zodanig genoemd kunnen worden. Dit is zeker een van de belangrijke factoren van verzwakking van het Vlaamse liberalisme geweest in die periode, in tegenstelling tot de periode vóór 1914, waarin liberale intellectuelen de V.B. eigenlijk beheersten. Hun plaats werd na 1918 door katholieke intellectuelen ingenomen.

Daarentegen belandde ook aan liberale zijde, met uitzondering van de Antwerpse liberale volksvertegenwoordiger Augusteyns, die in 1916 voorzitter werd van de Bond tot bevordering van de Vlaamse Hoogeschool te Gent, met als secretarissen de liberalen H. Meert en M. Rudelsheim, doch die zich evenals laatstgenoemde in 1917 van de activistische Raad van Vlaanderen distantieerde, geen enkel parlamentslid in het activisme. Dit had hun sterkte kunnen zijn na 1918 en dat is het voor enkele krachtige persoonlijkheden zoals b.v. L. Franck inderdaad ook geweest, doch ook hier heeft het Vlaams liberalisme met belangrijke factoren van verzwakking af te rekenen gehad.

In de eerste plaats hebben een aantal dezer parlamentsleden, onder druk van de na 1918 overheersende anti-Vlaamse atmosfeer en in verband hiermede soms wellicht uit opportunisme, hun Vlaamsgezindheid van vóór 1914 aanzienlijk verzwakt of soms zelfs verloochend. Typisch voor dit laatste geval is b.v. de Gentse volksvertegenwoordiger A. Buysse, die, uitgeweken naar Nederland, aldaar in 1915 nog met J. Hoste jr. en F. van Cauwelaert een Vlaamsgezind manifest van de passivisten in De Vlaamsche Stem mede-ondertekent, in 1917 echter reeds ontslag neemt uit het door Van Cauwelaert en Hoste opgerichte Vlaamsch-Belgisch Verbond, om in 1919, tegen een nochtans gematigde Vlaamsgezinde als P. Frédéricq in, de zijde van de franskiljonse Gentse liberale associatie te kiezen, in de poll aldaar de Vlaamsgezinde vereniging Help U Zelve bestrijdt en in 1920 een amendement-Mechelynck op het wetsvoorstel tot vernederlandsing van Gent mede-ondertekent, dat de instandhouding van de Franstalige universiteit moet waarborgen. Ad. Buyl, sedert 1921 burgemeester van Elsene, volgde dezelfde koers.

Andere parlamentsleden, zoals Lamborelle te Mechelen, hoewel trouw aanwezig op de vergadering van het Willemsfonds waar Hoste de radicale vernederlandsing van Gent komt verdedigen, matigen in 1919 hun houding t.a.v. dit probleem en verwerpen een radicale oplossing. Nog anderen, zoals senator N. Cuperus, in 1919 op achtenzeventigjarige leeftijd tot voorzitter van het Antwerpse

Willemsfonds gekozen – wellicht wegens een door het activisme veroorzaakt gebrek aan jonge elementen –, of zoals de zeer Vlaamsgezinde dr. Persoons uit Lokeren, verdwijnen om leeftijds- of andere redenen respectievelijk in 1919 en '21 uit het parlement.

Aldus blijft uit de vooroorlogse groep liberale Vlaamsgezinde parlementsleden eigenlijk alleen Louis Franck over, wanneer na 1921 de strijd voor de vernederlandsing van Gent voor de eerste maal in een beslissende fase komt. Hij heeft naast zich in het parlement slechts enkele medestanders uit het Antwerpse zoals Royers en Homans (Turnhout) en uit Brugge de in 1921 gekozen, evenals Buysse met de Lovelings verwante Jules Boedt. Franck was daarenboven van 1918 tot '24 zonder onderbreking minister, hetgeen zijn bewegingsvrijheid als Vlaamsgezind liberaal ten zeerste beperkte. In december 1918 bevestigde hij nog dat hij op het standpunt bleef dat hij vóór 1914 m.b.t. de vernederlandsing van Gent had verdedigd, doch hij legde reeds nadruk op de geleidelijkheid waarmee deze verwezenlijkt moest worden. Wanneer hij op 18 juli 1923 in de senaat de Nolf-wet verdedigt, doet hij dit met de erkenning dat zijn vroeger voorstel beter was, doch dat er „iets” gedaan moest worden. Toen hij in september 1926 benoemd werd tot gouverneur van de Nationale Bank en derhalve het parlement verliet, eindigde niet alleen zijn politieke carrière doch tegelijkertijd die van het Vlaamse liberalisme op parlementair vlak.

De verkiezingen van 5 april 1925 hadden immers voor de Vlaamse liberalen een zware nederlaag betekend en in de plaatselijke liberale associaties was er al sedert jaren voor gezorgd, dat zo weinig mogelijk Vlaamsgezinden een verkiesbare plaats op de kandidatenlijsten bekleedden. Dit was een derde zwakheid van het Vlaamse liberalisme, die op de meest treffende wijze geïllustreerd wordt door de gang van zaken te Gent. Hier had de Liberale Associatie in oktober 1919 beslist dat niemand kandidaat mocht zijn voor de poll, indien hij niet tegen de vernederlandsing van de universiteit gekant was, waarop zelfs de gematigde Frédéricq, die als rector van de opnieuw geopende Frans-talige Gentse universiteit op 21 januari 1919 bedekt voor een tweetalig karakter ervan had gepleit, met een afscheuring van de Vlaamse liberalen dreigde. Dank zij deze tussenkomst kon K. Savonie, voorzitter van de Vlaamsgezinde vereniging Help U Zelve, deelnemen aan de poll en kwam hij bij de stemming voor de eerste plaats zelfs in balloting met de frankiljonse burgemeester Braun. Toen enkele dagen later dan opnieuw gestemd werd, verdrongen de frankiljons, met hulp van Buysse, Savonie naar een onverkiesbare zevende plaats. Geen wonder dat voor de daaropvolgende verkiezingen van 1921 een afzonderlijke Vlaamse liberale lijst, aangevoerd door J. Vercoullie van Help U Zelve, werd ingediend. Met haar 3.047 stemmen haalde zij echter geen zetel, evenmin als te Brussel, waar de Liberale Vlaamsche Volksbond afzonderlijk opkwam en 3.479 stemmen haalde. Door deze nederlagen was het politieke Vlaamse liberalisme te Gent en te Brussel uitgeschakeld en bij de verkiezingen van 1925 werd het mislukt experiment van 1925 niet herhaald: Herman Teirlinck stelde zich te Brussel met de achtste plaats op de kandidatenlijst voor de kamer tevreden,

haalde 3.325 voorkeurstemmen en werd niet gekozen.

Te Antwerpen lagen de zaken voor de Vlaamsgezinden aanvankelijk natuurlijk gunstiger, niet alleen wegens de invloed van Franck, als vertegenwoordiger van de Liberale Vlaamsche Bond steeds eerste kandidaat voor de kamer, maar ook wegens de numerieke aanhang van andere Vlaamsgezinde liberale verenigingen, zoals de Liberale Volkspartij Help U Zelve (ondanks de overgang van een deel ervan, o.l.v. de gewezen liberale volksvertegenwoordiger en oud-activist L. Augusteyns, naar de Frontpartij) met N. Cuperus (eerste plaats senaat in 1919), V. Ressler (zesde plaats kamer in 1919) en K. Weyler (vierde plaats kamer in 1921), het Vooruitstrevend Democratisch Verbond met G. Royers (derde plaats kamer in 1919, eerste plaats senaat in 1921), het Liberaal Werkersverbond met E. Pecher (vierde plaats kamer in 1919, derde plaats in 1921). De franskiljonse Liberale Associatie, voorgezeten door de Nederlands-onkundige advocaat Fribourg en de Franstalige burgemeester L. Straus, slaagde er niettemin in, reeds in 1919 en '21, telkens de tweede plaats op kamer- en senaatslijst te bezetten. Dit was mede te danken aan de onrechtstreekse steun, haar verleend door de van anti-activisme en antiklerikalisme bezeten Nieuwe Gazet, geleid door August Monet, die volgens haar toenmalige aartsvijand Het Laatste Nieuws, in feite de Liberale Associatie steunde en er de schuld van was dat de liberale lijst in Antwerpen niet Vlaamsgezinder was. Met deze beschuldiging raken we de vierde zwakke plek in het Vlaamse liberalisme: de verdeeldheid en het gebrek aan dynamisme.

Deze verdeeldheid kwam niet alleen tot uiting in de open vijandschap tussen de twee Nederlandstalige liberale kranten Het Laatste Nieuws en De Nieuwe Gazet, die eerstgenoemde krant „het hoofdorgaan der activisten” noemde (1919) en haar directeur J. Hoste jr. een „beschaamde activist”, zij openbaarde zich ook in het feit dat b.v. de hierboven genoemde Vlaamse liberale verenigingen te Antwerpen er met het oog op de verkiezingen nauwelijks in slaagden een zekere samenwerking tot stand te brengen, en in de terughoudendheid van verscheidene Vlaamse liberale verenigingen tegenover het door Van Cauwelaert en Hoste in 1919 opgerichte Algemeen Vlaamsch Verbond, een overigens niet geslaagde poging tot groepering van alle Vlaamsgezinde verenigingen op de basis van een minimalistisch Vlaams programma.

Uiting van een gebrek aan dynamisme ten slotte was de traagheid waarmee het in 1913 opgerichte Liberaal Vlaams Verbond na 1918 zijn werkzaamheden hervatte: dank zij de stuwkracht van Hoste, die er samen met M. Sabbe, J. Boedt en F. Poot in de eerstvolgende jaren de leidende rol zou spelen kwam het eindelijk eind augustus 1919 te Brussel voor het eerst opnieuw in congres bijeen. Hetzelfde trage herstel constateert men bij het Willemsfonds, dat zijn eerste algemene vergadering na het eind van de Eerste Wereldoorlog pas op 30 november 1919 te Gent hield. Zekere moeilijkheden ten gevolge van de deelneming aan het activisme door een aantal zijner bestuursleden zijn hieraan wellicht niet vreemd: bewijzen daarvoor heeft men te Antwerpen in 1918-'19 en zelfs nog op de eerste algemene vergadering te Gent, waar

de uitsluiting van gewezen activisten aanleiding gaf tot meningsverschillen. Niettemin zijn het Liberaal Vlaams Verbond en het Willemsfonds, met hun plaatselijke afdelingen, de enige liberale verenigingen die een ondubbelzinnig Vlaamsgezind standpunt zullen innemen tijdens de windstilte, de ontmoediging en de machteloosheid die het Vlaamse liberalisme van de verkiezingen van 1925 af en het vertrek van Franck uit de politiek in 1926 kenmerken. Het optreden van beide verenigingen loopt overigens in deze periode opvallend parallel, hetgeen waarschijnlijk toegeschreven mag worden aan de invloed van J. Hoste in beide verenigingen, die na de terugtrekking van Franck, mede dank zij de beschikking over Het Laatste Nieuws, de enige markante leider van een minimalistische doch beginselvaste liberale Vlaamsgezindheid is gebleven. De invloed van Hoste, het Liberaal Vlaams Verbond en het Willemsfonds op de liberale partij was overigens gering, daar zij zich meer en meer van deze partij distantieerden, waarin nog alleen de Antwerpenaren L. Boeckx en L. Joris en de Bruggeling J. Boedt als parlementsleden het Vlaamse liberalisme vertegenwoordigden en af en toe posities innamen die recht tegen die van de Liberale Partij ingingen, waarvoor zij dan ook telkens door het Liberaal Vlaams Verbond gelukgewenst werden. Dit was het geval i.v.m. het vraagstuk van de amnestie voor activisten, waarin zowel Willemsfonds als Liberaal Vlaams Verbond in 1926-'27 een tegemoetkomend standpunt innamen en waarvoor Boeckx als enig liberaal parlements lid meeliep in de grote Vlaamse betoging van 23 mei 1937 te Brussel. Dit was vooral het geval i.v.m. de taalkwestie, waarover Liberaal Vlaams Verbond en Willemsfonds in 1929 bijna gelijktijdig een haast gelijkkluidend standpunt bekend maakten, waarin de eentaligheid van Vlaanderen werd geëist met als consequenties: de volledige vernederlandsing van de Gentse universiteit, de stichting van Vlaamse academies, de oprichting van eentalige eenheden in het leger, de volledige vernederlandsing van het gerecht, de aanpassing van de centrale besturen aan de eentaligheid van Vlaanderen, de wetenschappelijke vaststelling van de taalgrens enz. Na de goedkeuring in het Parlement van de vernederlandsing van de Gentse universiteit in 1930 en van de taalwetten van 1932 hoort men weinig meer van Liberaal Vlaams Verbond of Willemsfonds. Het is zelfs typerend dat het Willemsfonds geen deel uitmaakte van het in maart 1935 opgerichte Verbond van Vlaamsche Cultuurverenigingen, waarbij het Davidsfonds, het Verbond der Vlaamse Oudstrijders, het Vlaams Economisch Verbond, de Vlaamse Toeristenbond e.a. aangesloten waren en dat het begin betekende van een nieuw Vlaams offensief, waarvan een algemene staatshervorming, met als inzet de culturele autonomie, het hoofdthema werd. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat de V.B. in die jaren meer en meer door rechts-autoritaire en katholieke stromingen werd beheerst, hetgeen wellicht mede de liberale afzijdigheid verklaart.

In diezelfde jaren daarentegen wordt wel een eerste interne kentering in het Vlaamse liberalisme merkbaar. Enkele nieuwe Vlaamse liberale parlementsleden worden in 1936 gekozen, waaronder de Vlaamsgezinden Arthur Vanderpoorten te Antwerpen en F. Desmidt te Brugge. Anderzijds sturen

sommige liberale associaties vertegenwoordigers naar het parlement die, hoewel zelf niet Vlaamsgezind, toch meer begrip voor de Vlaamse zaak hadden dan hun voorgangers, zoals M. Lippens en A. Mariën te Gent en A. van Glabbeke te Oostende. Aan de Gentse universiteit komt naast de franskiljonse „Gé liberale” in 1936 het reeds in 1931 gestichte Liberaal Vlaams Studentenverbond voorgoed van de grond, dat vooral na 1945 enkele vooraanstaande leidende Vlaamse liberale figuren zou leveren. Het belangrijkste en meest kenmerkende feit in deze kentering lijkt ons nochtans de opneming in 1936 in de tweede regering-Van Zeeland van J. Hoste als minister van openbaar onderwijs, ondanks het feit dat hij geen parlementair mandaat bekleedde. Voor het Vlaamse liberalisme betekende dit niet alleen een erkenning, maar bovendien een grote winst aan prestige in de Liberale Partij. Hetzelfde kan gezegd worden in verband met het ministerschap dat in de tweede regering Pierlot (18 april 1939) aan Arthur Vanderpoorten werd toegewezen en dat hij, door de tragische meidagen van 1940 heen, tot in de zomer van 1940 bleef waarnemen. In de regering te Londen anderzijds, waarin hij van 1942 af als staatssecretaris was opgenomen, kon J. Hoste het Vlaamse liberalisme opnieuw vertegenwoordigen, hetgeen – samen met de vaderlandse houding van alle Vlaamse liberale voormannen tijdens de Tweede Wereldoorlog – een garantie was voor de heropleving van het Vlaamse liberalisme na de bevrijding.

Deze heropleving is nochtans, mede door het algemene politieke klimaat na de Tweede Wereldoorlog, vrij traag op gang gekomen. J. Hoste werd in de talrijke regeringen waaraan de liberalen deelnamen, geen minister meer, al werd hij in 1949 als derde op de liberale lijst te Brussel voor het eerst tot senator gekozen. Misschien biedt zijn eerder koningsgezinde houding in een periode van overwegend antileopoldistische regeringen hiervoor een verklaring. Een andere Vlaamsgezinde liberale oud-minister, Arthur Vanderpoorten, was in februari 1945 in het concentratiekamp van Bergen-Belsen overleden. Als Vlaamse liberale ministers vindt men dan ook in deze jaren slechts de namen van A. van Glabbeke (Oostende), R. Godding (Antwerpen), P. Kronacker (Leuven), A. Lilar (Antwerpen) en H. Liebaert (Gent), die moeilijk als overtuigende Vlaamsgezinden beschouwd kunnen worden. In vergelijking met de toestand onmiddellijk vóór de Tweede Wereldoorlog had het Vlaamse liberalisme dus ongetwijfeld aan invloed op het nationale vlak verloren. De voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond sedert 1945, Victor Sabbe uit Brugge, werd in 1949 voor korte tijd tot kamerlid gekozen, doch verdween met de nederlaag van de Liberale Partij in Vlaanderen bij de verkiezingen van 4 juni 1950 weer uit het parlement.

In de jaren vijftig veranderde er aan deze situatie weinig, zelfs integendeel. J. Hoste overleed in 1954 en V. Sabbe in 1958. Pas tegen het einde der jaren vijftig werden de eerste tekenen van een kentering zichtbaar. Enkele jonge Vlaamsgezinde liberalen zoals H. Vanderpoorten, die in 1957 Sabbe als voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond was opgevolgd, W. de Clercq, gewezen voorzitter van het Liberaal Vlaams Studentenverbond te Gent,

en F. Grootjans – allen leden van het Liberaal Vlaams Verbond – deden hun intrede in het parlement. W. de Clercq werd zelfs vrij snel, in 1960, minister-onderstaatssecretaris in de regering-Eyskens-Lefèvre. Het Willemsfonds, dat in 1951 zijn honderdjarig bestaan luisterrijk had gevierd, kreeg met prof. H. van Werveke een nieuwe zeer Vlaamsgezinde voorzitter die de samenwerking met andere Vlaamsgezinde verenigingen, zoals het Davidsfonds en het Vermeylefonds, niet meer schuwde en weldra resoluut stelling koos in de tegen 1960 oploeiende twisten rondom het houden van de talenttelling en het vastleggen van de taalgrens.

Van het begin van de jaren zestig af kreeg het Vlaams liberalisme aldus niet alleen kwantitatief en kwalitatief opnieuw een zekere omvang en betekenis, doch weldra speelde het ook in de in 1961 opgerichte PVV een rol die zo belangrijk werd, dat van dat ogenblik af de geschiedenis van het Vlaamse liberalisme niet meer los van de geschiedenis van de partij behandeld kan worden (z. hierboven).

g) Balans van de verhouding Liberale Partij - Vlaams liberalisme tussen 1918 en '71. De balans opmakend van de wederzijdse beïnvloeding van de Liberale Partij en het Vlaams liberalisme sedert 1918 komt men tot de volgende conclusies. In de jaren 1918 tot '25 is het Vlaams liberalisme nog vrij sterk binnen de partij en slaagt het erin de vernederlandsing van de Gentse universiteit, hoewel in zeer verminkte vorm, door de partij te doen aanvaarden. De rol van L. Franck is hierbij determinerend geweest. Tegelijkertijd echter is het Vlaamse liberalisme op de terugtocht: zijn aanhang vermindert en het evolueert naar minder radicale standpunten op Vlaams gebied, hoofdzakelijk onder druk van het zegevierend frankiljonisme in de partij. Van 1926 tot '36 staat het Vlaamse liberalisme, nog enkel gedragen door het Liberaal Vlaams Verbond en het Willemsfonds, vrijwel buiten de partij en oefent er bijgevolg weinig of geen invloed meer op uit. Weliswaar zetelen in het parlement nog twee à drie Vlaamsgezinde liberalen die het Liberaal Vlaams Verbond trouw blijven, doch het waren geen leidersfiguren. De enige leidersfiguur van de Vlaamse liberalen in die jaren stond buiten het parlement: het was J. Hoste, die zich met zijn machtig persorgaan Het Laatste Nieuws reeds zeer sterk van de partij had gedistantieerd, meer aandacht besteedde aan de samenwerking van de Vlaamsgezinden buiten het parlement en daardoor in de schaduw bleef van zijn katholieke bondgenoot Van Cauwelaert, hetgeen hem zelfs door vele Vlaamse meer aan hun partij gebonden liberalen, wier spreekbuis de Antwerpse Nieuwe Gazet was, verweten werd. In hem leefde iets voort van het zelfstandig optreden dat de Brusselse Vlaamsgezinde liberalen reeds lang vóór 1914 had gekenmerkt. In 1936 echter, met Hostes benoeming tot extra-parlementair minister, hoewel misschien mede bepaald door een combinatie van toevallige factoren bij de kabinetsformatie, kwam zijn erkenning op het politieke vlak, die afstraalde op het Vlaamse liberalisme, dat schuchtere tekenen van nieuwe levenskracht begon te vertonen, doch nog steeds niet bij machte was de Liberale Partij van binnen uit daadwerkelijk te beïnvloeden. Deze situatie duurde ook na de Tweede Wereldoorlog nog vrij lang voort tot tussen de jaren 1950 en '60

een generatie-aflossing in het Vlaams liberalisme plaatsvond, die overigens niet los stond van de ontwikkeling in Vlaanderen in het algemeen en in de V.B. in het bijzonder. Verscheidene nieuwe leidende figuren traden op de voorgrond, zowel binnen als buiten de partij. Er straalde weldra van het Liberaal Vlaams Verbond en van het Willemsfonds een meer radicale Vlaamsgezindheid uit, die gelijke tred hield met de algemene doelstellingen van de V.B. in het begin der jaren zestig. De dragers van deze ideeën vonden nu ook binnen de tot PVV hervormde vroegere Liberale Partij erkenning, vormden er een steeds breder wordend front van Vlaamsgezinde parlementsleden, dat in het Liberaal Vlaams Verbond verankerd lag en dat zijn voedingsbodem vond in de door het Willemsfonds verdedigde Vlaamse standpunten. Na gedurende enkele jaren met grote vrijheid binnen de partij en in het parlement deze standpunten te hebben verdedigd worden de meest vooraanstaande parlementsleden van het Liberaal Vlaams Verbond in 1966 minister. In het vooruitzicht daarvan hadden zij echter reeds, onder druk van de om de eensgezindheid van zijn regeringspartij bezorgde partijvoorzitter Vanaudenhove, belangrijke principiële toegevingen aan de Franstalige Brusselaars en Walen in de PVV moeten doen, die zij echter door handig politiek schipperen niet ten uitvoer behoeften te brengen. Zij waren daarentegen wel verplicht, onder druk van de door het Willemsfonds geleide groepering van alle niet-partijpolitieke Vlaamse verenigingen, als minister bepaalde voor de Vlamingen gunstige wettelijke maatregelen ten uitvoer te leggen, hetgeen in de PVV hevige spanningen veroorzaakte, die ten slotte, na de val van de regering in 1968, aan de Vlaamse liberalen hun volle vrijheid op Vlaams gebied teruggaven. Voor het eerst in de geschiedenis van de partij veranderde haar verhouding tot het Vlaams liberalisme grondig, daar dit laatste, in het kader van een zgn. regionalisatie van de partij, voortaan ongehinderd de Vlaamsgezinde standpunten kon innemen die in 1971 ook door een autonome Vlaamse PVV gedeeld werden. De identificatie tussen het Vlaams liberalisme en de partij in het Vlaamse landscheen in 1971 niet ver meer af.

ADRIAAN VERHULST

LITERATUUR: T. Coopman en J. Broeckaert, *Bibliographie van den vlaamschen taalstrijd, 1787-1886*, 10 dln. (1904-'14); - P. Fredericq, *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 3 dln. (1906-'09); - M. Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1908 tot 1930*, 2 dln. (1933); - L. Picard, *Geschiedenis van de Vlaamse en Grootnederlandse Beweging*, 2 dln. (1937-'59); - C.H. Höjer, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940* (1946); - *Eeuwfeest van het Willemsfonds 1851-1951* (1951); - *Gedenkboek Liberaal Vlaams Studentenverbond 1930-1955* (1955); - P. Hymans, *Mémoires*, 2 dln. (1957); - G. Albert, *Vijftig jaar liberalisme in Vlaanderen* (1963); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, 4 dln. (1963-'65); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939* (1969); - Th. Luykx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden* (1969, tweede uitgave); - A.W. Willemsen, *Het Vlaams-Nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940* (1969, tweede uitgave).